

Pe Risko:

E Roma thaj e Hasardine/ dislocirime ande Teluni thaj Chachune rigeskiri Europa Sumarumo

Publicirimo kotar
UNDP-esko Regijakoro Biro
vash e Europa thaj CIS

Bratislava 2006

Copyright © 2006

Kotar UNDP-esko Regijakoro Biro vash e Europa thaj Khetanutno shukaripe e Korkorutne Themengo

Sa e hakaja/chachipena si rezervirime. Nijekh kotor kadale publikacijatar nashti te ovel reproducirimo, nakhavdino pe harneder sistemo vaj te ovel transmitirimo pe savi vi te ovel forma, elektronikane, mehanikane, fotokopiribaski vaj savi te ovel javer forma bizi te vakeren amenge angleder.

ISBN: 92-95042-57-3

Rigorengo dizajno: RENESANS

E avgo rigorakoro dizajno si kerdino kotar e fotografije so kerde o Andrej Ban thaj i Daniela Rusnok

Layout thaj printibe: Miro Kollar thaj Stano Jendek / Renesans
Pharuvdas/translacija: Sarita Jasarova

Reporteskoro timo

Proekteskoro koordinatoŝo kaj legarutno aŭtoro
Andrey Ivanov

Aŭtorura:

Mark Collins, Claudia Grosu, Jaroslav Kling, Susanne Milcher, Niall O'Higgins, Ben Slay, Antonina Zhelyazkova

Manuŝa ŝave dije kontribucija:

Erika Adamova, Florin Banateanu, Assen Blagoev, Yassen Bossev, Anna Csongor, Guy Dionne, Michaela Gulemetova-Swan, Jakob Hurrle, Borka Jeremic, Johannes Kontny, Maria Luisa Silva, Nick Maddock, Paola Pagliani, Alexei Pamporov, Tatjana Peric, Daniel Skobla, Moises Venancio

E dikhipena/gindura ŝo ŝi phendine an kodo reporto ŝi e aŭtorengo thaj na reprezentuin e UNDP-eskere dikhipena.

Avgo vakeripe/vorba/lafi

Kodi publikacija si kerdini upral e buchi so sas kerdini thaj publicirimi ande *Te nashel pes kotar Dependacijakere Bucha*, so sas regionalno reporto vash 2003 bersh kerdino kotar Khetanutne Nacijengoro Zuraribaskoro Programo (UNDP) vash e Roma ande Centralno Europa. Kodo reporto dela jekh horeder/bareder thaj buteder kompleksno dikhebe vash e Romengoro crdipe pe rig/ekskluzija. Leindoj vi kvantitativno data/informacije kotar mashkar themutne rodipena thaj reportija komplementirinde pes e tradicionalno manushikane hakajengi/chachipenengi paradigma thaj manushikane zuraripaskiri perspektiva. Kodo reporto phenela vash e importanca e Roma te integririnen pes sar so e thema/phuvja kotar e Centralno Europa khamena te khuven/integririnen pes ande Europaki Unija (EU).

Kodo reporto *Pe risiko* sikavela pes vi pe jekh specifichno momenti kotar e EU-ako integracijakoro procesi. Kerindoj fokuso pe jekh javer grupa kotar e EU aspirantija – e thema/phuvja kotar Teluni thaj Chachune Rigeskiri Europa – o reporto adresirinela/astarela e Romengiri situacija leindoj jekh kvantitativno data kotar e themengere rodipena/reportija. Numa, pe jekh vrama o reporto lela sama vi vash e dislocirime – nashle manushenge thaj andre ano them hasarde/dislocirime manusha (IDP), so kerela jekh but dukhavdini grupa ko akava pali konfliktesko regiono.

Kote si but dimenzije kotar o dukhavibe. E dukhavdine grupi arakhena pes bute darenar, sar so si o chorilepe thaj o frdipe pe rig/ekskluzija, thaj si vavereder, numa na doborom zorale haingja/resorsija, te maren pes mamuj kodi dar. Bazirimo upral kvanitativno data thaj statistike, *Pe risiko* kerel analiza upral e determinante kotar dukhavdipe sar so e dukhavipena afektirinena/astarena e Romen thaj e dislocirime/hasardine manushen. Kodo anela dzi pe jekh nevo integrativno dikhipen savo si vazdimo/kerdimo upral e dukhavipaskoro koncepto. Sa kodo anela dzi pe jekh drom fokusirimo upral, jekhe rigatar, grupe-pe risiko, numa buhleder zoralipasar savo so dzal vi avrijal kotar gasave rizikoskere grupe. Kodi perspektiva si but krucijalno/importantno vash e javeripa/diversiteto thaj delikatno Balkano. O zuraripe thaj i inkluzija – sar vi e ekskluzija/crdipe pe rig – keren/achon pe lokalno nivelo, khetane konstantno interakcijasar javere gupencar, e manushencar so trajin/dziven pashe thaj olengere pasivno vaj aktivno participijasar. Kodoleske kodo reporto astarela/adresirinela e Romengoro thaj e dislocirime manushengoro socio-ekonomikano statuso mahskar olen-gere “barvalerder manusha so trajin/dziven pashe lende” thaj e mazhoritakere populacijatar savi so trajil/dzivel pashe dzi ko Roma thaj e dislocirime manusha.

Numa butivar vi e mazhorita si teli but dukhavipena sar so si e jav-era, kodoleske sostar ulaven thaj trajin teli jekh ekonomikano truj-alipe. Kodoleske e informacije so ka dikhen vash kodo so i "mazhorita dzivel pe pashe ekonomikane situacije" naj numa vash kodo te keren pes statistikane kalkulacije. Kerindoj komparacija pe Romengoro thaj e dislocirime manushengoro statuso e grupencar save trajin/dziven pashe dzi olende thaj arakhena pes similarno buchencar si i kleja te phagavel pes kodi rota kotar crdipe pe rig/ekskluzija. Musaj te involvirina, te hachara/haljova thaj te adresirina e mazhoriteta khetane e minoritetoncar.

Kodi khetanutni piktura/slika, trubuj te sikavel amenge e khetanutne bucha save so trubuj te oven adresirime. Kodi metodologija si lachi specijalno vash o Balkano, kote so trubuj te keren pes intervencije ande politika savi so dzal upreder/dureder kotar e grupakoro identiteti savo butivar si definirimo etnikane vaj religijakere linijencar. I sasti logika pe reporteskere analize – thaj e sugeririme politikane droma – si vazdime/kerdime upral o koncepto pe jekh senzitivno –grupako zuraripe bazirimo upral i areja. Te hachardam e determinante kotar o dukhavipe, integririndoj lache deipena palpale pe nacionalno niveloskiri politika thaj te adresirindem pe zuraripe hachardino upral e sasti areja, amen sem pe lavcho drom te astaras amen sa e buchencar save si angleder kodola grupe.

Sar humanitrano zhutipen/asistencija vash e dislocirime manusha, dzanindoj kaj but gasave programura trubuj te keren pes pe avutni vrama, o reporto dela rekomandacije te kerel pes jekh buhleder networko kotar internacionalno zhutipen/pomoc thaj kodolesar te astaren pes e nashle/hasarde manusha thaj andre hasardine/nashle (IDP) manusha an sasto regiono. Sar so pe 2005 bersh astardas i "Dekada vash e Romengi Inkluzija", jekh "Dekada vash Dislocirmime" shaj te zhutil/tel dumo/ te mobilizirinen pes e gavernura te shaj te astaren pes kodole problemosar pe jekh sistematikano drom – vi kodo so me pachav kaj kerindoj buchi khetane, e gavernura, e internacionalne komunitetura thaj e reprezentantura katar e dislocirime manusha shaj te sigurinen kaj vi pe vrama harneder kotar 10 bersh shaj te lahcare/keren mishteder e kondicije pe save dziven/trajin e dukhavidine komunitetura. Kodolesar so sas kerdino dzi akak ano Balkano, vi e suksesura vi e bilachimata/hibi/dosha, e internacionalno organizacijen isi moralno/etichno obligacija te len jekh integracijakoro drom buchikeribaske.

Me dzanav kaj vi kodo reporto sar so o reporto *Nashindoj kotar Dependencijakere Hibi*, ka del pesko impakto pe gindipe vash e dukhavidine grupi ande regiono thaj generalno upral e politike so kerena pes mamuj e Roma thaj e dislocirime manusha specijalno. Me sem but bari-kano vash e kontribucija so sas kerdini upral e socialno inkluzija ando

amaro regiono kerdini thaj legardini kotar o autoro Andrey Ivanov, so pe jekh vrama sas vi shef autoro ko *Nashibe kotar e Dependijacijakere Hibi/Dara*; o autora Susanne Milcher; thaj o Ben Slay savo so kerda jekh but zoralo thaj lacho editiribe.

*Kalman Mizsei "Asistento Administratoro thaj Regionalno Direktoro "
UNDP Regijakoro Biro vash e Europa thaj CIS*

Pe Risiko: “E Roma thaj dislocirime manusha an Teluni thaj Stungo Europa”

Sumarum

Kodoleske phenas kaj o chorolipe thaj i socialno ekskluzija nane globalno bucha, thaj naj problemura numa vahs e thema/phuvja save so akak zurarena pes. Kodo phenas soske e chorole manusha thaj e marginalizirime grupe egzistuin vi ande neve thema/phuvja membrura ande Europaki Unija (EU). Bidikhindoj o nivelo kotar o nacionalno zuraripe, e saste komuniteton pe kodola thema naj jekh shajipena te len participacija ano zuraripe. E thema/phuvja pe Teluni thaj Chahcune rigeski Europa so akak kerena preparacije te oven kotar e Europakere Unijatar arakhena pes gasave problemoncar. E tranzicijakoro impakto pe kodola thema/phuvja kerela varijacije pe but socio-ekonomikane grupe thaj varesave olendar si achavdine but palpale. E Roma, e andre hasardine manusha (IDP) thaj e nashle manusha sar vi jekh kotar e mazhoritetatar, butivar arakhena pes ekskluzijasar thaj chorolipasar, sar so shaj te dikhel pes an but chorole thema.

O dukhavipe sar kotar e manushikane zuraripastar

O adresiribe e trubujimatengo katar e dukhavdine komunitetura si but importantno te avel pes dzi pe socialno kohezija ando them/phuv. I socialno inkluzija e Romengi, IDP-engi thaj e nashle manushengi, si kritichno ko Telune thaj Chachune rigeskere Europakere thema/phuvja, kote so phareder avela pes dzi ko Europako Socijalno Chartereskere rodimata thaj e rodimata te lel pes aksesija ande EU. Kote vorbisaras vash dizajniribe thaj implementacija kotar jekh memorandumo vash inkluzija thaj vash nacionalne akcijakere planija vash e socialno inkluzija. Buhleder vakerndoj, i socialno inkluzija si centralno vash kodola thema/phuvja save so khamen te implementirinen e EU-kiri Lisaboneskiri Strategija ki kombinacija, thaj te resen dzi pe socialno inkluzija. Astarindoj pes kadale buchencar, si but importantno te shaj te resen pes e Cilura kotar e Mileniumeskoro Zuraripe (MDG) an kodola thema/phuvja.

Sostar o chorolipe shaj te arakhel pes vi pe kodola thema save si zurardine, te adaptirinen pes e cilura kotar o MDG pe nacionalno nivelo, trubuj te ker-

*Adresirindoj e
trubujimata katar
e dukhavdine
komunitetura si
majbut importantno
te resel pes
socialakiri kohezija
ande Teluni thaj
Chachuni rigeskiri
Europa*

Kompletirindoj e nacionalne MDG- engere khidipena disegirime kvantitativno indikatorencar thaj dukhavibaskere analizencar si jekh pragmatikano dejbe palpale vash e chorolipa ande regiono. Kodo si vi jekh kotar kodole reporteskere ideje

el pes monitoringo ki implementacija vi pe kodola thema save si zuraleder kotar e javera. Sa kodola thema/phuvja so si vakerdine an kodo reporto kerde elaboracija an pengere nacionalne MDG reportura thaj MDG monitoring frejmura. Te kompletirinen pes kadala bucha vash MDG ka avel pes dzi pe kvantitativne indikatora thaj analiza pe dukhavibe so kotar javer rig, shaj te del responso/odgovoro/palpale vash maripe mamuj o chorolipe an kod regiono. Kodo si vi jekh kotar e idejatar so anela kodo reporto.

Pe nakhle desh bersh sas vazdimi i sama vash e manushengoro dukhavibe pe socio – ekonomikane riga ande neve EU thema/phuvja thaj e thema kotar e Teluni thaj Chachune rigeskiri Europa. O UNDP pe 2002 bersh kerdas baro rodipen vash e Romengoro dukhavibe ande Bulgarija, Chehiko them, Ungriko, Slovakia thaj ande Romania. O rezultato kotar kadale rodipena sas o regionalno manushikano reporoto (*Nashindoj kotar e Dependencijakere bucha*) savo so kerel analiza pe Romengoro statuso, dikhindoj kotar e manushikani perspektiva ande kodola thema/phuvja. E reporteskere rekomandacije, te kerel pes monitoringo pe chorolipe ko Roma, thaj e javera cilora kotar o MDG sas konfirmirime kodolesar so pe 2003 bersh ikililas i inicijativa vash e “Dekada vash e Romengiri inkluzija”. Kodi ideja avilas kotar nekobor bare internacionalno organizacije, sar so si e gavernura kotar ohto thema/phuvja, Lumaki Banka, Phutardino Sasoitnipasko Instituto (Open Society Institute) thaj javera organizacije leindoj kate vi e UNDP. “I Dekada” ikililas kotar i konferencija “E Roma ki sa bareder Europa: E aktivitetura pe avutni vrama; savi kerdina e Ungrikakoro gverno ando juni 2003 bersh. Pe 2005 bersh i Dekada oficijalne astardas pes ande Sofija, Bulgarija, kote so e bare ministrija arakhline pes kotar kodola ohto thema/phuvja, thaj kerdine vorba vash kodo sar e Roma te crden pes kotar o chorolipe thaj i socialno ekskluzija. Pe praktikano nivelu i Dekada shaj te dikhel pes sar phundro majodorig te resen pes e cilura kotar MDG vash e majdukhavdini grupa ande Europa – e Roma.

Sar te dikhen pes e dukhavipena

Vi kodo so o dukhavibe si jekh khetanutno koncepto, butivar shaj te ovel subjekto pe vavereder interpretacije. Trubuj te phenel pes vi kodo so o dukhavibe si kotar e operacionalizacijatar, specijalno kana kere-la pes definicija pe ciloski grupa. E bari idjea pali o koncepto si kodo, so e dukhavibe isi but dimenzije. E individualcija, vaj e grupe, shaj te dukhaven pes ko but droma; shaj te arakhen pes but darencar thaj te ovel olen, vaj na, shajipen te maren pes mamuj kodola dara. Vavereder dukhavipa, vavereder dara shaj te koincidiren thaj te keren interakcija specifichno trujalipencar vash varesave grupe, thaj varesave olendar te oven buteder, varesave harneder dukhavdine.

O chorolipe thaj o riziko te pherel/avel pes ko chorolipe, butivar si o persho/avgo kriteriumo te dikhel pes o dukhavibe. E chorolen bu-

O chorolipe thaj o risiko te ovel pes chorolo si jekh kotar e majavgune kriterije vash dukhavibaskiri determinacija

tiyar naj bari edukacija, dziven ano tikne, sub-standardno khera, ano chorole thana, trujalipa thaj regionija. Majodorig, e chorolen naj love crdime pe rig, butivar chi han lacho habe, thaj butivar naj olen love vash sastipaski grizha thaj servisura. Kotar olengoro chorolipe, e manushen naj but shajipena, na numa shajipen te arakhen buchi, vaj te ovel olen pokimos, vaj edukacija, numa, isi olen bariere vi vash socialno thaj komunitetoskere netvorkura. O ekstremno chorolipe an Stungo rigesko Balkano shaj si bareder kotar kodo so sikavena e oficijalno statistike vash o chorolipe, thaj na sakana/savaht an kodola statistike si astardine vi kodola grupe so dziven segregirime an majchorole thana.

Avrijal o chorolipe, e manusha shaj te arakhen pes an dukhavdini pozicija vi kodolestar so naj olen shajipena vash edukacija, biadekvatno personalno (fizikalno) siguriteto, bilache khera, vaj bilacho aksesos pe sastipaski grizha/sama. O statuso sar dislocirime manusha si javer bari determinanta so sikavela o dukhavibe thaj butivar ki korelacija e vavera faktorencar so si skrinisarde teleder. Javer faktorija shaj te oven vi o etniciteto, i religija, fizikalno, mentalno, vaj emocionlano stabilite-to, kobor dzene isi ki familija (egzamplo, korkoro vaj phrandimo). Kodi lista kotar e dukhavibaskere determinante si vi vash individualcija, vi vash e grupe. Dikhindoj kotar kodi perspektiva, e chorolipasko koncepti si pashe phanglo dzi ko "manushikano sikuriteto" (koncepto savo majnagle sas vakerdino ande UNDP-esko *Manushoikane Zuraripasko Reporto kotar 1994 bersh*) thaj "socialno ekskluzija", koncepto so sikavela pes an zurale thaj industrijakere thema/phuvja.

Ande Balkano e grupe save si pe baro chorolipasko riziko thaj ekskluzija si e Roma, e dislocirime manusha, e bibuchakere manusha, e naeducirime thaj e dzuvlja. I relacija mursha-dzuvlja (gender) specijalno shaj te kerel influencia upral o dukhavibe generalno. E romane dzuvlja naj shajipena vash buchi thaj nashti te kerel love so shaj te kerel o romano mursh. Kodo anela e romane dzuvlja ki phareder situacija thaj nashti te kerel influencia pe lakoro dzivdipen. Pe varesave thema/phuvja, e familije bute chavorencar arakhena pes pe riziko te pheren ano choroli-pe. Pe ruralno areje thaj pe bizurale regionija o chorolipe si bareder.

E 1990 bersha ande Teluni thaj Chachune rigeskiri Europa "producirinde" buteder dukhavibaskere dimenzije save si pashe phangle e kolapseja so achilas pe ande nekanutni Jugoslavija. Pe but kotar kodola eks Jugoslavijakere thema olengo korkorutnipe/independenca sikavdas pes sar finalno produkto kotar o nacionalno maripen vash korkorutni-determinacija thaj anti-komunistikani emancipacija. Kodo proceso dramatikane afektirindas upral but minoritetura, specijalno pe kadala kolen so naj olengoro them/phuv te shaj te kerel olenge protekcija (sar so si e Roma). E maripaskere konfliktija ande Stungo rigeskoro Balkano andas dzi pe baro numero nashle manusha, dislocirime manusha (IDP),

E dukhavibaskoro koncepto si pashe phanglo pe 'manushikano sikuriteto'

Ande Balkano, e grupe save so si specijalno teli risiko kotar o chorolipe thaj i ekskluzija si e Roma, e dislocirime, e bibuchakere manusha, majcera educirime dzuvlja

O dukhavibe naj pashe phanglo e etnicitetosar vaj grupiribasar an grupe: majbut si kodolestar so e manusha si anglal e dukhavibaskere riskura

thaj mashkar olende vi but Roma – sar nevo fenomeno so sikavela pes pali e Dujto Lumako Maripen ande Europa.

Kodo reporto ko “dukhavibe” dikhela sar jekh ucho nivelo kotar manushikano bisikuriteto, dikhilino/monitirimo thaj analizirimo vi pe individualno nivelo vi pe familije trujal olengere shajipena. O reporto adresririnela/astarela e Romen thaj e dislocirime manushen thaj e shajeipena vash olengoro dukhavibe/kobor thaj sar shaj te dukhaven pes. Pe jekh vrama o reporto kerel vi komparacija pe save riskura vash dukhavibe si e mazhoritaki grupa. E Roma thaj e dislocirime manusha si lendine an kodo reporto na kodoleske si Roma, numa kodoleske sostar von arakhena pes angli bareder shajipena thaj riskura te oven dukhavdine. But Roma si dukhavdine, numa vi sa e dukhavde manusha naj Roma; but manusha kotar e mazhoriteto naj dukhavdine, numa vi kodola so si ekonomikane zurale thaj socialno sigurne, naj savore kotar o mazhoriteto. Gasavi logika, andas amen dzi pe kodo te keren pes gasavi strategija upral e lache analize vash o dukhavibe.

Metodologija vash datako khedipe

O startno punkto kodole reportesko sas khedipe e informacijengo/datako so sas kerdini kotar UNDP-eskoro rodipen so kerdas pes ko oktobro 2004 bersh ande ohto/ofto thema pe Teluni thaj Chachuni rigeskiri Europa thaj ande UN-administririmi Provincija Kosovo (ko tekstos vakerdini sar Kosovo). Kodo rodipen sas fokusirimo upral trin populacije: Roma, dislocirime manusha (nashle manusha thaj IDP) sar vi e mansuha save dziven ande mazhoritako komunitetura numa si pe pashe situacija sar so si e Roma thaj e dislocirime (IDP thaj nashle manusha). E khedime informacije/data si baza vash e analize thaj e reportija ki Albania, Bosna thaj Hercegovina, Bulgarai, Kroacija, Makedonia, Montenegro, Romenia, Serbia thaj Kosovo ki Teluni thaj Chachune rigeskiri Europa.

I metodologija so sas kerdini dela amen shajipen te dikhas e nacionalno egzemplura ande trin bare regionalne databaze: vash e Roma, vash e dislocirime manusha thaj kodola so si mazhoriteto numa si pashe dzi pe kadala duj dukhavdine grupe. Kodi studija si bazirimi upral i premisa kaj e socio-ekonomikane kondicije thaj zurarilipe ande diferentno Telune thaj Chachune rigeskere Europakere themende/phuvjende si slich/pashe jekh jekhake. O baro numero obzervacijendar dela shajipen vash jekh hor statistikane analize save dena e determinante dukhavibastar – vareso so nashti te dikhel (vaj te kerel pes) lokheste pe nacionalno nivelo.

O reporto dzala dureder kotar kodo te sikavel numa varesave piktore: dela jekh horeder analize vash e determinante vash o dukhavibe so afektirinena e Romen thaj e dislocirime manushen ki sasti Teluni thaj Chachune rigeskiri Europa. Kodola dukhavibaskere determinante si analizirime ko jekh “konteksto vash e area” vash e kondicije dzivdipaske

Bokso 1: **Areako-bazako zuraripe**

Areako-bazako zuraripen shaj te ovel definirimo programiribe vaj politike ande e definirime arei so rodela te adresirinel varesavo specijalno problemo vaj trubuumatar, vaj vazdipasko potencijalo, ande e varesavi area. O koncepto chivela kaj (1) e politike vi o programiribe pe nacionalnonive-lo shaj te oven naadekvatno vaj cereder efektivno kotar e modificirime solucije ande e lache-definirimo regiono vaj lokaliteto; vi (2) e vazdipaske buchake pharipena te oven adresirimeande e multi-sektorijsalno karaktero, thaj sar gasave rodena integracija, thaj regularno responso. E lokalno problemija si sakana e tenziencar, gapencar vaj konfliktencar ande e lokalno komuna, pe etnicko vaj regionalno linija. Akava shaj te kerel politike vi programi kasko fokusno ka ovel pe grupako identiteto vaj asociacija so si buteder riziko.

E areako-bazako vazdipasko koncepto barilas kotar e integracijako ruralno vazdipa popularno ande e vazdipaski luma, vi praktichno ande e Afrika, pe vrama maskar e 1970 bersh vi 1980 bersh. O resljaripe si leipe sama pe kompherhensivno multi-sektoralno responso pe vazdipaske pharipena pe definirimi geografsko area, butivar kote so isi zurali agrokulturalno leipe sama. Tipichno fokusno arei sas likalno orientirime pe agrokulturalno rodipe, ekstensivno serviso, sar vi pe marketo, sastipe, edukacija, te chivel pes phani thaj sanitacija, vi droma. Soske e sektoralno ministeriuma phakanas sas kaj nasti te den akala servisoro pe koordinativno metodo, nakompletno vazdipaske egzemplora sas numa rezultato kotar e dar. E donoreske kalkulacije pe love sas, te integririnen pes o ruralno zuraripe, thaj te kerel pes korekcija pe akava.

E area-bazako vazdipasko modelo si tipichno pharuvipen pe ruralno vazdipaske moralo vaj krizake prevencijaja kotar e post-konfliktno revitalizacija. Kerel protekcijape multi-sektoralno vi geografichno(sar opozito pe temato)vazdipasko fokusno. Jehk thaj jekh e integracijaja pe ruralno zuraripen si o leibe pe sub-nacionalno menadzmenteske argumentiribe ande e arei so si telal i sama. O zhutipen vi o aktivno involviribe e lokalno komuna si sakana diklo pe duj riga sar prikondicija vash e sukseso thaj vi sar vazno rezultato kotar e areako bazako proekto.

vash e mazhoriteta thaj vash e Roma thaj e dislocirime mamnuhsa. Kodoleske soske e manusha dziven thaj keren interakcija pe lokalno nivelo, an olengere komunitetura, lendine si gasave mazhoritakere-proksimativno egzemplija (thaj na nacionalno proseko) sar kontrolno grupe vash e analize. Kodi metodologija na dela garancije kaj e mazhoritakere komunitetura ka oven shel procentija reprezentirime. Sostar olengere kondicije varekana naj but vavereder kotar kodola pe save dziven e Roma thaj e dislocirime, thaj kodoleske kodo mazhoritetetako-proksimativno samplo shaj te ulavel nesave dukhavibaskere determinante thaj shaj kodola manusha si buteder dukhavdine kotar kodo so sikavela o nacionalno proseko/mashkar.

E reporteskiri struktura (thaj kodole sumarumoski struktura) reflektirinela kodi arejakiri logika. Leindoje e kvantativno data vash e dukhaviba gereririmi e rodipasar, e analize vazdena/kerena detalno dukhavibaskoro profilo e Romengo thaj e dislocirime manushengo thaj dena avri e specifikane determinante dukhavibastar vashi sako jekh grupa. Sostar isi difference pe dzivdipen so kodola duj grupe arakhena, o reporto si ulavdino pe duj bare sekcije – jekh vash e Roma thaj jekh vash

e dsilocirime manusha. Pe sako jekh sekcija isi specifkane kotora thaj tematura (chorolipe, edukacija, buchi, sastipe thaj siguriteto...) save so adresirinenata thaj reflektirinena e specifike sakone grupako. E report-esko majpaluno kotor prezentirinela nekobor rekomandacije – specijalno relevantne vash e Roma, e dislocirime manusha thaj sako jekhe grupake savi so si pe risiko te ovel dukhavdini.

E Romengo chorolipe

*Shtarvar desh
procentura e
Romendar dziven
ano chorolipe.
Olendar, 15
procentura dziven
ande ekstremno
chorolipe*

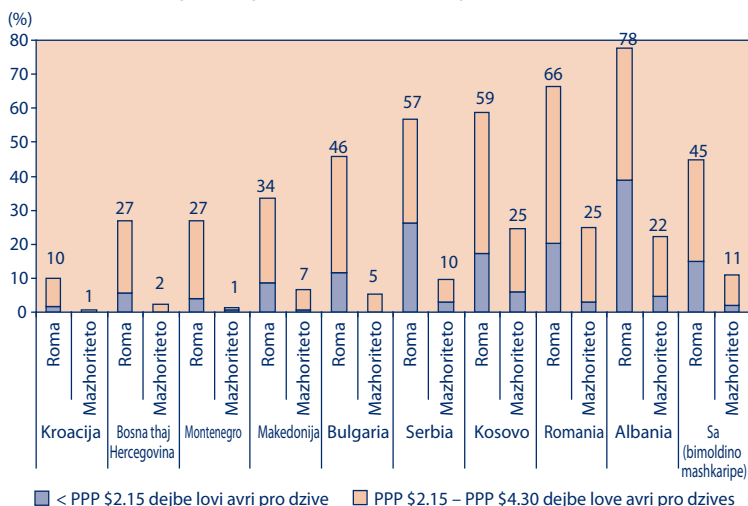
O chorolipe si o avgo (thaj khetanutno) aspekto kotar o dukhavibe. Shtarvardesh thaj shtar procentura Romendar dziven ano chorolipe. Olendar 15 procentija dziven an ekstremno chorolipe (shaj te pokinen dzivdipaske PPP \$2,15). Pe kontrasto, numa 11 procentija kotar e mazhoriteta dzivel pe kondicije save si pashe dzi ko Romengere kondicije dzivdipaske (thaj numa 2 procentija e mazhoritarat dzivel an ekstremno chorolipe). E Romengoro chorolipe si vi "horeder" – e chorole Roma pe proseko/mashkar dziven PPP \$ 1.60 pe dzive cikneder lovensar so si teleder kotar e chorolipaski linija, dzikote e mazhoritetakere populacija trubuj PPP \$1.20 tikneder love pro dzives.

Sar konsekvencasave gasave chorolipastar, e Roma den avri tikneder love kotar e mazhorita thaj dikhindoj proporcionalno e love so dena e Roma

FORMA 1

E chorolipasko baripe vash Roma

E Romengo procento so dziven ande familije kolengo dzivesko deibe lovi avri si mashkar PPP \$2.15 vaj PPP \$4.30 (e totalno chorolipaskere procentosar sikavdino upre)

vash haben si majbaro kotor e lovendar so von shaj te den anvri thaj e edukacijake nashti te den but. Buteder, e Romenge: trubuj pashe 12 drom buteder love vash e pokimata ko chon (vash elektrika, paj thaj javer) kotar e love so shaj jekh romani familija te krel jekhe choneske. E familije kumulirina/khedena e pokimata/smetke/rahunki vash elektrika, paj thaj javer. Vi mashkar kodola Roma so naj pe grupa kotar chorela manusha gasave pokimata phareste pokinena pes (thaj i situacija mashkar e chorole si but phareder).

But faktoriija vash gasavo chorolipe si sikavdine. E chorolipaskoro nivelo thaj procento mashkar e Roma so dzivena ande bare forura si 60 procentija harnder/tikneder, sostar pe forura e shajipena vash edukacija thaj arakhibe buchi si bareder. O numero chavengoro ani jekh romani familija si vi jekh faktoro savo vazdela o chorolipe. Vi e edikacija, vi e shajipena vash buchi shaj te harnjaren kodo chorolipe thaj vi mashkar e javera grupe. Numa, kotar javer rig i edukacija thaj o shajipe te kerel pes varesavi buchi si javereder mashkar e Roma thaj javereder mashkar e mazhoriteta. Kodo si vash e but barieri so sikavena pes angli o Roma kana khamen te arakhen penge buchi thaj kodoleske so naj olen doborom uchi edukacija. Te shaj te pharuvel pes kodi situacija trubuj te keren pes nesave pharuvimata mashker e mazhoriteta (specijalno kodola save so dena buchi e manushenge) thaj e Romenge.

Vi kodo so e Romen isi ucho nivelo kotar chorolipe e Roma vash kodo phuchiben naj homegeno. I data/e informacije phenena kaj ucho nivelo kotar lejbe love mashkar e Roma naj jekh, mashkar olende – numa si ucheder, leindoj kodo sar procento, sar kodo so is ande mazhoritetaski komuniteta. Shaj kodo ka sugeririnel varesavi intra-grupaski eksploatacija, numa, sar te si, sikavela e “Romengo univerzumo” thaj andrune Romengere distinkcije.

E Romengi Edukacija

E lacheder aksesos dzi pe kvalitetno edukacija si buhleste dikhlini sar prekondicija te vazdel pes o procento pe bucharibe vash e dukhadine grupe, leindoj kate vi e Romen. Te phenas vi kodo kaj, jekh kotar e cilura pe Mileniosko Zuraripaskere Cilura si vi kodo te vazdel pes o procento kotar e manusha save agorena fundavni/bazichno.onovno shkola/sikljovni.

E informacije/data sikavel kaj duj kotar e trin Roma (komparirimo jekh mamuj ehta ande mazhoritateskere komunitetura) na agorela e fundavni/elementarno/snovno shkola, thaj duj kotar e panch (pe na Roma si 1 kotar e 20) na phirena/dzana/sikljovena ki elementarno/fundavni/osnovno shkola. Te ikeren pes e romane chave ki shkola sas varesavo centralno problemo. E Romane chavore ki komparacija e mazhoritatekere vhavencar achovena ki shkola cikneder vrama sar so kod keren e javera ande edukacijakoro sistemu (4.5 ki komparacija e 10 bershencar shkolaripe).

Teleder si e familijengo barvalipe panlo e edukacijaja vaj e bucharipaja thaj sa adava si buteder prepindzardo mashkar e Roma kotar e madoritetengi familija

Te achoven e chavore ande e shkola si sikavdo sar centralno problemo: E Romane chavore nakaven ekvash cereder vrama ande e edukacijako sistemu kotar e madzoritetake familije

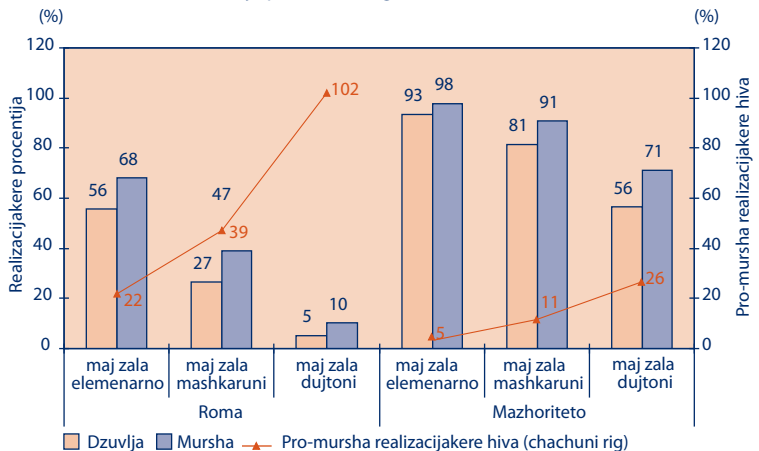
Cikneder/harneder kotar bish thaj pandz procentura romane chavorendar dzan/phiren pe shkola. Sar rezultato kodolestar, jekh kotar shtar romane chavore dzanel te ginavel thaj te skrinisarel. Specijalno e romane dzuvlja si dukhavdine pe kodo aspekto. Eftavardesh thaj panch procentura romane dzuvlendar na agoren e elemntarno/fundavni/osnovno shkola (sar komparacija jekh kotar panch mashkar e mazhoritetakere komunitetura) thaj e romane dzuvlja si buteder sar tranda procentura bigramotne (komparime e 1 kotar 20 dzuvlja kotar e mazhoritetakere komunitetura). Vi e romane terne si dukhavdine pe kodo aspekto. Harneder kotar trijanda procentura e Roma phure kotar 11-14 bersh na phirena/dzana ande elementarno shkola thaj chi lena elementarno edukacija. O nanipe kotar e pozitivno rolakere modelura – ande forma kotar e lache – educirime manusha save ka legaren pengere familijen – sikavdas kaj si jekh kotar e majbare impaktura ane edukacijako nivelo pe Roma, thaj kerel korkori peskiri rota kotar adava te dikhen pes lacheder dzivesa e Romenge.

O chorolipe khetane e faktorencar sar so si e sastipaskoro riziko, khetane e chorole-kvaliteteskere khera, si identificirime sar shajutne faktorija save so anena dzi pe haneder/cikneder edukacijako statuso e Romengoro, khamindoj te avel pes dzi pe jekh lacheder dzivdipaskere kondicije e Romenge. Sar te si, e javera faktorija, sar so si e Romengi segregacija thaj o nashajipe e Roma te iranen pes ande shkola si jekh kotar e faktorija so keren influencia pe kodi edukacijaki rola. Kodola faktija sikavena kaj

FORMA 2

Pro-mursha realizacijakere hiva

Elementarno-, mashkaruni- thaj ucheder skolako procento vash e Roma thaj e mazhoritetakere mursha thaj dzuvlja, sar vi e diferencako procento vash mashkar e solduj ('pro-murshenge hiva')

Bokso 2: **Nacionalno MDG cilora, khovle grupi vi primarno edukacija vash e Roma**

O dzaibe ande e primarno edukacija si o majbari MDG grizha, thaj e majbare MDG reportora kerdine ande e Telune thaj Chachune rigeskere Europake thema phenena vash akava.

Ande e MDG reportora, Serbija akarela vash e zuraripe sama te vazdel pes bareder proporcija ande e primarno edukacija pashe dzi pe 100 procentija dzi ko 2015. Pe nacionalno nivelo, e theme naj lungo drumo te dzal pe kodo soske ande e 2002 o tempo sas 97,9 procentora ande e 2002. E Romane familiengo kerdino rodipe, sat te si, ka resljarel o nacionalno cilo numa pe 21650.* O resljaribe pe nacionalno cilo dzi pe 2015 ka rodel zuraripe pe proporcija 15 drom ucheder kotar e nacionalno proseko/standardo.**

E Kosovako MDG reporto akharela pe vazdime vash e bareder procento ande e primarno edukacija pe 100 procentija dzi pe 2015, kotar e 2004 o nivelo kotar e 95,4 procentora. Khana dela pes linearno progreso kotar e akava nivelo upral e 100 procentija vi o tempo savo so trubuj te resjarel pes akale targeteja (sikavela pes anualno bajrovipe pe 0,42 procentora). E rodipe kotar e Romane familije ka resjarel o nacionalno cilo numa ande e 2092. Te e 100 procentno edukacijako registririmo procento si resljardo dzi pe 2015 vashe Roma, o vazdipaski rata ka ovel ofto drom ucheder kotar e sasto them.

*O anualno pharuvipen pe nacionalno nivelo si artikulirimo sar diferencija mashkar r akanutni ciljesko valuiteto, ulavdo kotar e diferentno ciljno bersh (sakana 2015) sar agorutno bersh. Akava bersh kote so o targetno molipe ka ovel resljardo sas kerdino upre tele multiplicirime e akanutne ratasar/molipe /valuiteto kotar e rodipen e anuelno pharuvipsar vash e sako respektivno grupa. Si kerdini jekh metodologija so sikavela pes ande e sa boksora so adresirinena i buchi kotar e nacionalno MDG cilo vi e khovle grupe ande e akava reporto.

**O sigutno pharuvipen pe anualno pharuvipe so trubuj e tikne grupenge te resljaren o nacionalno cilo pe jekh ciljno bersh, ulavdo pe anuelno pharuvipen pe them sar sasto te resljarel pes o nacionalno cilo vash e ciljno bersh. Gasavi metodologija si sikavdi pe vaver targetora ande e akava reporto.

i importanca kotar kodo te bichaven pes e romane chave ande shkola pe but buch athinela/si dependentno kotar kodo te del pes motivacija e mazhoritateskere komunitake, thaj te del pes e Romenge jekh shajipena te arakhen penge buchi savo si lungo edukacijakoro nivelo.

Te oven e bucha bilachder, e romengoro dukhavibe ani edukacija si intenzivirime: e terneder Roma sikavena harneder/cikneder edukacijakoro nivelo sar so sikaven e phureder Roma. E zurali korelacija mashkar e edukacijakoro statuso pe familijakere asherutne thaj e javera membrura familijatar, sikavela rosh vash urgentno akcija thaj te stopuil pes kodi spirala so dzal tele vash e Romengiri edukacija thaj statuso.

O chorolipe si centralno vash kodo statuso. Vi kodo so si nominalno bilovengi, e edukacija pe kodo regiono, ovlea sa majkuch sostar ikljon buteder pokimata save trubuj te pokinel e chavengiri familija. Astaridine ano chorolipe e Roma, nashti te den avri kodola love so trubuj e

E Romengo edukacijako khovlipe dikhele pes kaj bajrovela: e terneder Roma vakeren kaj si len teleder edukacijake resljariba kotar e phureder

E politikengo cilo trubuj te del vast e dzuvlengje vi e terne romnjenge te ahoven ande shkola

chavengere edukacijake, kodoleske but familije harnjarena/reducirir-ena e chavorengi edukacija sostar naj olen love te pokinen.

E analize zuales keren sugestije vash implementiribe gasave politike save ka den motivacija e romane chavenge thj olengere dajenge, specijalno e chajenge te ahoven ande shkole thaj ma te ikljon avri kotarar e shkole. Bareder finasjakoro suportto vash kodo te ikeren pes echave ande shkoli, kombinirime na tolerancijasar vash kodo e chave ma te phiren ande shkola, si but importantto vash kodo respekto. Praktichne aktivitetura vash kodo shaj te oven lacheder socialne beneficije vash e romane dada thaj daja kolen isi chavore so phiren ande shkola kotar jekh rig, thaj kotar javer rig, lacheder fundiribe vash i edukacija gener- alno, specijalno ande fundavni/elementarno shkoli/nivelo.

E Romengo bucharipe

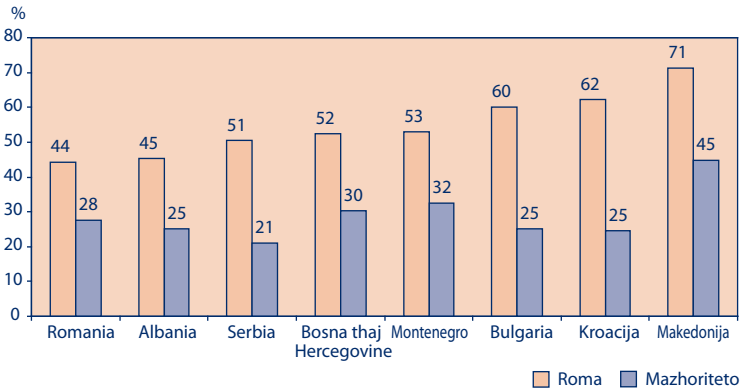
Na-adekvatno shajipena vash arakhibe buchi, e chorole kompeticije ko buchako marketo/pazari thaj e efektija kotar i diskriminacija, si jekh kotar e faktoro save so anena e Romen dzi pe chorolipe thaj olengiri ekskluzija. I buchi si principalno haing vash anibe love khere thaj vash egzistencija. Kodo reoproto dzala majdur kotar o klishe kaj o bibucharipe thaj e nadoborom kvalificirime bucha najmishtes thaj e linkura mashkar o bucharipe thaj o bibucharipe kotar jekh rig thaj e Roma thaj olengoro dukhavibe kotar javer rig. O reporto rodela thaj investigirine- la e determinante ano buchako marketi/pazari thaj e shajipena oleste vash e dukhavadine grupe, thaj kerel sugestije vash lacheder dizajniribe thaj implementacija e politikengi an kodi areja.

O na-adekvatno bucharipaske shajipena si buvleste sikavde sar glavno kejso/doshalipe

FORMA 3

Bibucharipasko baripe

Procento e Romengo thaj e mazhoritetako mashkar 15 thaj 55 bersh save si bibuchakere manusha

Baro numero kotar e konkluzije ikljona kotar e datako/informacijengo khedipe vash e Roma thaj e buchako marketo/pazari thaj oleskere karakteristike ande Teluni thaj Chachune rigeskiri Europa. Kana dikhela pes o bibucharipasko nivelo, vov si bareder vash e bibuchakere Roma thaj si cikneder vash e mazhoriteta – thaj pe varesave thema/phuvja kodo bibucharipasko nivelo si dujvar bareder vash e Roma. Vi e “subjektivno” procento vash bibuchakere Romenge, bazirimo upral e perecepcije sas von varekana ande buchi vaj na – vi majodorig si but ucho. Sostar but Roma gindin kaj kana nane olen regularno buchi kodo si sinonimo vash bibucharipe, kodo sikavela ucheder bibucharipasko procento thaj trubujipe kotar kodo o naformalno buchako sektoro te kerel vareso buteder thaj te akceptuin gasave manushen sar bibucharne.

O Roma majbtu keren buchi pe kino-bikinibe, ani agrikultura, konstrukcija thaj vuzharen e forura; von chi keren buchi ande bare profesije, ande policija vaj ande institucije. E Roma keren buchi kolake chi trubuj bare kvalifikacije thaj gasave bucha naj lache/mishto pokime, thaj nane lache socialne protektirime. E diference ano bibucharipe thaj o tipo buchako keren influencia upral kodo kobor baro si e Romengoro pokimasko nivelo. E buchara kotar e mazhoriteta vash gasave bucha lena bareder love. E Roma butivar chi len e beneficije vash bibucharne thaj e beneficije vash e chavore.

Korkorutno bucharipe naj but mashkar e Roma, korkore keren buchi buteder e manusha kotar e mazhoriteta thaj romane biznismenija sikavela pes majbut ko kino-bikinibe. Limitirimo aksesu dzi pe bankakere finansije sikavel pes butivar sostar e Romen naj kondicije te vazden kreditija (so naj numa Romengoro problemu kodo si si e chorolengo problemu). Kana e Roma vazden krediti kotar e banki shaj te len 25 procentija kotar kodola love pe save shaj te garantuin. E Roma vazdena kreditu vash kino-bikinibe, agrokultura thaj vi personalno kreditajja vash olengere socialno obligacije thaj vi vash e abijava/bijava.

E bersha naj varesavo faktoro ande Romengoro bucharipe thaj o procento mashkar e terneder thaj e phureder manusha so roden buchi naj but bari diferenca. Akate trubuj te phenel pes kaj e dzuvlen, vi ki mazhoriteta vi mashkar e Roma, kerena baro procento kotar e bibucharne. Ano Lisaboneskoro dokumento phenela pes egzaktno procento vash e bucharne mursha thaj e dzuvlja (70 procentija sa ko sa thaj 60 procentija e dzuvlunge). Kodo shaj si vash e mazhoriteta numa vash e Roma naj. Pe varesave thema/phuvja o procento kotar e dzuvlja so keren buchi si teleder vi kotar 20 procentija.

I lokacija si importantno determinanta ande bucharipe: e diferenca mashkar e mazhoriteta thaj e bibucharne Roma si tikneder ande gava thaj bareder ande forura. Kodo shaj te ovel sar rezultati kotar kodo so kote naj baro rodipe kotar bucharne thaj kotar kodo so e Roma chi khamen but te keren buchi cikne lovenge ande agrikultura. Vi i sezona kate si importantno. E

Teluni-kvalifikacija si dominantno thaj anela tikne love, chorore bucharipaske kvalitetesar, vi khovli socialno protekcijaki kvalifikacija

E diferencije an bibucharipasko nivelo vash e Romaki e komparacija e mazhoritetakere komunitetoncar si teleder ande e ruralno areje, sar so si ande bare vi cikne forura

Roma keren buchi ande agrikultura an tomna kana khedela pes o gjiv vaj pe avgomilaj kana posavena pes e agrikulture ande phuv. Bareder procento kotar e romane dzuvlja ande gava keren buchi numa kherutne bucha thaj si crdime kotar (formalno) buchako marketo, so kotar javer rig kerela o procenti e bibucharne dzuvlengo ande gava tikneder. Ande hemime areje kote so e Roma trajin/dziven e mazhoritetasar kote si e bibachirapas-ko procento tikneder, dzikote ande segregirime areje kote so trajin numa e Roma kodo procento kotar e bibucharne si bareder.

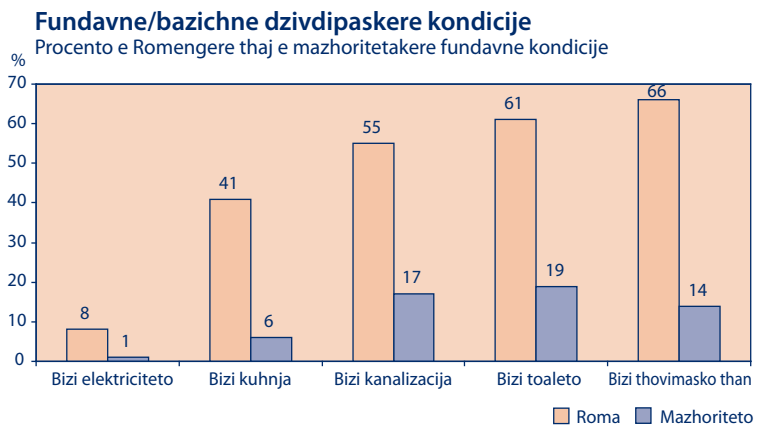
E Romengo bibucharipasko nivelo si ucheder ande e segregirime komunitetura thaj naj bareder ande hemime komunitetura

O harno nivelo kotar edukacija definitivno fektirinela e Romengoro bibucharipe. Sar te si, e buchako marketi rodela kodolen saven isi uchder edukacija thaj vi te oven gasave educirime Roma, o marketi buteder khamel e manushen jekhe edukacijasar numa kotar e mazhoriteta. E harni edukacija ko Roma kerela te ovel olen tikni kontribucija ko marketi. E javera faktoriija, sar so si i diskriminacija vaj e Romengiri koncentracija ko thana kote so naj shajipena te arakhen penge buchi, si jekh kotar e majimportantno bucha save so harnjarena e Romengere shansi te oven kompetitivno ande buchako marketo. Javere vorbenar, naj dost te vazdel pes e Romengoro edukacijako statuso. Trubuj te ekren pes lachi nacionalno strategija vash e bucharipe, te keren pes anti-diskriminacijakere kampanji thaj te kerel pes dijologo e manushencar save so dena buchi, thaj te den pes pozitivne egzemplija vash e Romengo zuraripe.

E Romengor sastipe thaj sikuriteto

O sastipe thaj o habe, diferentno percepcije kotar e dara thaj e khera si importantno aspektija kotar e dukhavibaskere analize. But puchline Roma

FORMA 4

vash kodo reporto phendine kaj olengoro statuso ande sastipe pe nakhle nekobor bersha sas bilacho. Egzistuin varesave gender/mursha-dzuvlja relacije/, diference an hronikane nasvalipa kodolesar so buteder dzuvlja si afektirime hronikane nasvalipencar. Majodorig, e Romen naj aksesio dži pe familijako doktoro (generalno praktikonero) thaj butivar e Roma nashti te kinen pengere draba so dela olenge o doktoro sostar naj olen love. Nanipe lache identiteskere thaj sastipasker dokumentija si bariera buteder vash e Roma. E Roma butivar dzan te soven bizi te han mishto/laches varesavo haben. Specijalno e romane chavore si afektirime kodolesar so chi/na hana lacho haben so kotar javer rig anela dži pe sastipaskere riskura. E chavorengi chi/na kerel pes vakcinacija sostar e dajen naj lachi informacija vash e vakcinacijaki importanca vaj kodoleske so naj olen lache sastipaskere dokumentija, so si jekh kotar e majimportantno determinante vash dukhavibe savo so specijalno astarel e chavoren.

Kana vorbisaras vashe dzivdipaskere kondicije thaj e khera, trubuj te phenel pes kajbaro procento kotar e Roma dziven pe but bilache khera saven naj sanitarijengi infrastruktura. E romane familijenge si but phareder no/sar si/ e mazhoritetake te ovel olen aksesio pe toaletura vaj pe vuzho paj pijibaske ando kher vaj ande avlin/angli lengo kher. E dzivdipaskere/kherengere kondicije si pashe phangle e chorolipasar thaj javera indikatoren car sar so si avibe dži pe energija/elektrika/gaso vaj javer thaj sikavel kaj e Romen isi but bilachder kondicije dzivdipaske kotar e mazhorita. E politike trubuj te fokusirinen pes pe legislacijako/zakonengoro pharuvipe thaj te zuraren pes hakaja vash khera thaj o than/phuv upral savi si kerdine e khera. Majodorig, te keren pes provizije vash e socialne khera thaj te lacharel pes i infrastruktura ande romane mahale thaj te del pes informacija vash e shajipena vash lacheder khera thaj lacheder dzivdipaskere kondicije. Gasava kondicije, mashkar javer phenen kaj sako jekhe dzene/manushe ande familija/ ando kher trubuj te ovel pato/kreveto/sovardo. E majkritichno buchi so sas reportirimi/phendini vi kotar e Roma vi kotar e mazhoriteto si kodo so sarinen naj "lacho pokimos/love so avena ando kher". Sar te si, isi but importantno vaverimata/diferencije vi pe vaver bucha. Dzikote o bokhalipe, bilache sanitarije thaj biadekvatno khera si reportirime/phendine kotar but Roma, e mazhorita chi vakerel kaj ola isi gasave rproblemira. Von buteder phendine/reportirinde vash e kriminalo thaj i korupcija. E romane familije phenen vi kodo kaj von si buteder dukhavine vi kotar e nasvalimata save so aven kotar e bilache sanitarije. Kana sas phuchlino kon shaj majmishtes/majaches te pharovel e problemura sar so si, personalno sikuriteto cikne/harne pokimata vash e buchi, bokhalipe thaj bilache khera, vi e duj grupi phendine kaj i kleja si pe familije thaj na ande centralno vaj lokalno gaverno. Vash e chorole/bilache sanitarije thaj i korupcija, vi e duj grupe pachan kaj majlacho than si i policija, NGO vaj o lokalno gaverno save so shaj te anen agor pe kadala bucha.

O nanipe adekvatno identitetoskere thaj sastipaskere dokumentura praktichno si chachutni bariera vash e Roma te resljaren kvalitetno sastipaski grizha

E dislocirime manushengo chorolipe

E data/informacije vash kodole manushengo chorolipe sikavel kaj olen-goro chorolipe si bareder kotar o chorolipe so isi e mazhoriteta. Kodo phenel kaj duj kotar e panc dislocirime manusha dzivdinena ano chorolipe (ki komparacija e mazhoritetasar kote so jekh kotar eфта si chorole). E dislocirime manusha ande Serbija si but dukhavadine, kolendar duj kotar panch kotora dislocirime manushendar dziven ano chorolipe thaj jekh kotar shov olendar dziven pe ekstremno baro chorolipe. E dislocirime familije pheren ande horeder chorolipe kotar \$1.60 pro dzives komparirime e \$1.20 so si vash chorole manusha kotar e mazhoriteta. Kodo chorolipe afektirinela e dislocirime manushen kodolesar so von den tikneder love pe haben thaj bareder love vash e takjimosh thaj frizhiderura.

*E chorolipasko
nivele mashkar e
dislocirime manusha
si duvar bareder
ande e bare forora*

Dikhline pes but faktorija save so astarena/afektirinena kodo chorolipe. E chorolipasko procento mashkar e dislocirime manusha si dujvar/dujfare bareder ande bare forura. Kodo sikavela/reflektirinela harneder/cikneder numero kotar e shajipena ande bare forura kote so e dislocirime manusha agoren ande centrija vash e nashle manusha save si kerdine ano agora e forengo thaj kote so e familije buteder egzistirinena kotar e gavernosko zhutipen/pomoc. I edukacija thaj e kvalifikacija e familijengere sherengi sikavdinas kaj si e majbaro faktoro savo so afektirinela o normalno dzivipen. E sherutne manusha ande familija kotar e dislocirime manusha saven so isi bareder edukacija shaj te den korkori peske te vazden pengere deibe avri love vash 174 procentura. Numa, kotar javer rig si klaro/vuzheste kaj kotar e lokacija, edukacija thaj buchi, e dislocirime manusha vi majodorig si teljardine tele ki komparacija e mazhoritatekere familijencar.

O reporto sikavel vi kodo so i majbari importanca si pe napharuvimo statuso e dislocirime manushengo. Kodo phenel kaj na numa e Romenge trubuj sama vash kodo chorolipasko problemo. E nashle manusha thaj e dislocirime si vi jekh grupa kotar e dukhavadine manusha save so arakhen pes anglal e riskorua te pheren ko baro chorolipe thaj socialno ekskluzija.

E nashle thaj e dislocirime manushengi Edukacija

O rodipen/reporto sikavela kaj i edukacija naj doborom baro problemo vash e dislocirime manusha save so si Romen ki korelacija e edukacijasar. Numa, vi pali e reportura pe edukacijakoro nivele so isi e nashle manushen sar so isi e mazhoriteta, e dislocirime manushen naj jekh shajipena te arakhen penge buchi. Sar so shaj te adzikerel pes, o bibucharibe pherel tele vi an e duj komunitetura pe ucheder nivele. E manusha so isi olen uchder edukacija kotar e duj grupi si cera/zala tikneder shajipena te si kotar e dislocirime manusha, sar so isi e manushen kotar e mazhoriteta. Thaj, bareder edukacijako vash e dislo-

cirime manusha chi phenel kaj von ka len bareder pokimos pro chon. Ande gender bucha sikavela pes kaj e dislocirime dzuvlja chi khamen te dzan majdorig pengere shkolasar. Te si olen fundavni vaj mashkaru ni sikljovni agorimi, von chi khamen te phiren pe ucheder edukacija.

Dzikote e bibucharipasko procento vash e dislocirime manusha savaht/sakana si ucheder kotar e bibucharipe mashkar e mazhoriteta, numa pe varesave Balkaneskere thema o subjektivno bibucharipe si harneder/tikneder. Kodo shaj reflektirinela kaj e dislocirime manushen naj entuzijazmo te deklaririnen pes/vakeren pes kaj si bibucharne manusha. E ternengoro bibucharipe mashkar e dislocirime si cera/zala uchede sar so si mashkar e mazhoritetakere terne, numa vi e duj procentura kotar e bibucharne terne manusha si ucho. Generalno, e bibcharne dzuvlengo procento ki komparacija e musrshencar pe sasto regiono si but ucho. E dislocirime bibucharne dzuvlengo procento si majucho kotar sa e javera grupe. Thaj dzikote e Lisabonesko dokumento phenel kaj o procento generalno trubuj te ovel 70, vash e mazhoritetakere dzuvlja thaj vash e dislocirime dzuvlja si but tikneder.

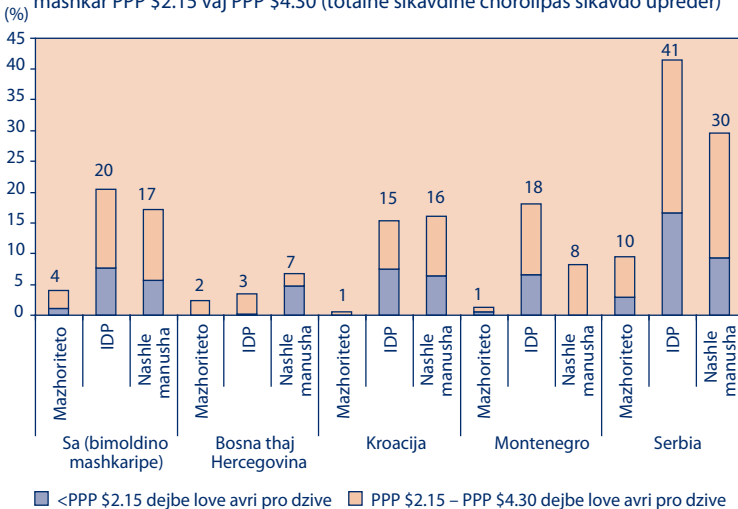
E dislocirime manusha majbut keren varesavi buchi kolake chi trubuj bare kvalifikacije, keren buchi pe naformalno sektoro thaj olengoro procento pe kodi areja si bareder kotar e manusha kotar e mazhorita. E love so lena e dislocirime manunasha vash e buchi si tikneder kotar kodola so lena e

E dislocirime buteder kerena buchi pe telune-kvalificirime manualno bucha, thaj von buteder mangena te keren buchi ande e na-formalno sektoro

FORMA 5

Chorolipasko baripe vash e dislocirime manusha

Procento e nashle manushengo thaj e IDP save so dziven lovencar pro dzives mashkar PPP \$2.15 vaj PPP \$4.30 (totalne sikavdine chorolipas sikavdo upreder)

■ <PPP \$2.15 dejbe love avri pro dzive   ■ PPP \$2.15 – PPP \$4.30 dejbe love avri pro dzive

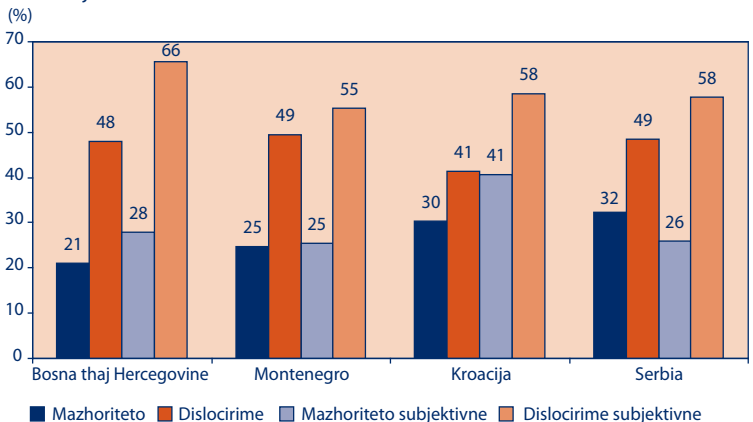
E dislocirime bucharne si majbut reprezentirime ande e manuelno sektoro, telune-kvalifikacijako, thaj naj mishtes reprezentirime ande e publicno-sektoresko bucharipe. E dislocirime manushen si limito vi pe shajipena te arakhen peske korkore-buchi thaj naj len aksesu pe kredito

manusha kotar e mazhoriteta, numa von ki komparacija e Romencar lena love numa kotar e buchi so kerena thaj chi len love kotar e socijalno beneficije vaj kotar javer thana. O nastabilno bucharipe si phanglo e cikne pokimatencar pro chon so si e dislocirime manushenge but harneder kotar kodola so si vash e mazhoriteta. Sar te si, e inter-grupakere vaverimata ande chonesko pokimos thaj naj sastes balansirime/kompenzirime vi kotar e kompenzacije vi kotar e strategijengoro kopiribe sar so si avrija industrijakere aktivitetija/bucha. E dislocirime bucharne majbut keren buchi ande sektorija kotae so dominirinela vastengi buchi, buchi savi so cho rodel bari kvalifikacija, thaj naj laches reprezentirime ande publicho/phutardine sektorija kotar o bucharipe. Kodo si kodolestar so olen isi varesavo "provizionalno" thaj "bipharuvdino" statuso. E dislocirime manusha arakhen pes vi limitirime shajipenencar vash korkoro-bucharipe/biznisija thaj naj len aksesu dzi ko kreditija/nashti te len krediti/. Vi sar e Roma, e dislocirime shaj te adzikeren zhutipen/pomoc/vast/dumo numa kotar e familija thaj javera manusha/amala kolendar shaj te len vunzhules love. Buteder mazhoritetakere familije khamen te astaren pengoro bizniso, sar so kodo khamen e dislocirime familije, numa i diferenca pe kodo mashkar olende naj but bari. Sar e Roma, vi sar e chorole generalno dikhindoj, vi e dislocirime manushenge si phareste te len krediti kotar i banka, vi kodo so mashkar e mazhoritetakere thaj e dislocirime familije naj bari diferenca pe kodo te len vunzhules love. E dislocirime manusha len vunzhules love kotar olengfere amala/njamura, familija thaj kotar e NGO thaj naj varesave membrura ande krediteskere kooperative vaj krediteskere unije, sar so si

FORMA 6

Bibucharipasko baripe thaj subjektivno dikhibe e bibucharipasko

Procento e dislocirime manushengo thaj e mazhoritetako mashkar 15 thaj 55 bersh save si bibuchakere

Bokso 3: Nacionalno MDG-eskere cilura, dukhavdine grupe thaj e terne dislocirime manushengo bibucharipe

Ande **Bosna thaj Hercegovina**, o Nacionalno MDG reprotro akharela vash e redukcije ando bibuchariep mashkar e terne (kotar 15-24 bersh) dzi pe 12 procentura dzi pe 2015 bersh. Leindoj an godzi kodo progreso thaj dzanindoj kaj o bibucharipe ano 2001 bersh sas 34.8 procentija, o bibucharipe ande Bosna thaj Hercegovina trubuj te pheret tele sakone bersheske vash 1.63 procentija. Gasave progresosar, e dislocirime manusha ande Bosna thaj Hercegovina ka resen kodo cilo kotar 12 procentura and 2036 bersh. Numa, te lijem kaj kodo cilo khamel pes te resel pes dzi pe 2015 bersh, kodo ka rodel bershelski redukcija vash e terne dislocirime manusha trin drom bareder procento kotar e nacionalno nivelo.

te phenas o mazhoriteto. Garancija si o korkorutno limito pe love so si lendine vunzhules, thaj e mazhoritetake garancija si lengere khera, so sar garancija, nashti te ovel e dislocirime familijen, sostar e khera naj olengere. E dislocirime manushen naj olengo/pengo than/phuv. E dislocirime familije trajin pe rentime thana phuvja/khera.

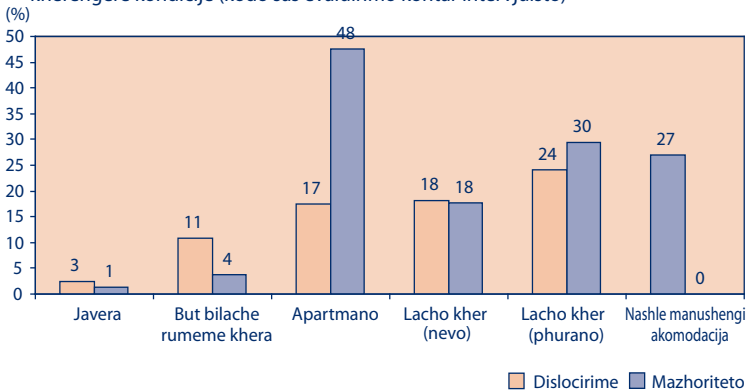
E dislocirime manushengo sastipe thaj siguriteto

E data/e informacije sikaven kaj e dislocirime manushas arkahena pes but nasigurno situacijasar vash e khera: buteder olendar dziven an kampura vash e nashle manusha pe telistandardeski sanitarijaki infrastruktura. Kodola kondicije thaj o fakto so von achavdine an pengere khera but, vaj kobor dobor varesavo barvalipe, phenel kaj akak von dziven pe but bilache kondicije, butivar bizi kenvi/knigi/lila thaj

FORMA 7

Kherengo kvaliteto

Ulavipe mashkar e dislocirime thaj i mazhoriteta vash dzivdipaskere thaj kherengere kondicije (kodo sas evaluirimo kontar intervjuisto)

Bokso 4: E dislocirime chave ande Serbia – marena pes te ahoven dzivde, dur kotar e zuraripe

Nominalne leindoj ande saste/se e Telune thaj Chachunerigeskere thema/phuvja si bilovengo thaj tromale/slobodne savoreng. Ande realita, kotar vaver rig, diferentno/javereder grupi arakhen pes/arakhljon diferentno problemoncar te len pengoro hakaja/chachiipe vash i edukacija.

E dislocirime manushengere chavore si specifichne dukhavdine thaj si teli but edukacijakere riskura. Varekana, e kolektivno centrura/kampura vash e dislocirime manusha si but dur kotar e shkoli thaj kodi vi jekh pharipe olenge. E Norvegijako Nashle manushengo Centro an jekh rodipe arakhlina kaj mashkar e andre hasardine/dislocirime manusha 20 procentura kotar e chavore ande Serbia chi phiren ande shkola. Kodola chavore so phiren ande shkola, phiren ande klasura kote isi buteder sar 50 chavore an jekh sikljovibaski soba.

Vi i chib shaj te ovel bariera, specifichno e albansonge thaj e romane chavenge. E hronichno nasvalimata, nanipe uravimata thaj i na-tolerancija kotar e lokalne chavore si e problemija so arakhen pes dureder. Buteder e dislocirime romane chavendar kotqar o Kosovo nikana naj sas pe shkola, astardine te phiren numa iklestile kotar e shkola ja palem chi agordine shtarto klasi kotar e fundavni/elementarno shkola. Vi kana e chavore sikaven intereso vash e shkola, e kulturakere normi vash i edukacija thaj e praktikane psiho-socijalne trujalipa keren bariere e chavoreng te phiren ande shkoli. Varesave chavore si ande e khera vash bidadeskere thaj bidajekere chavore, olenge chi dela khonik sama, thaj javera dziven pe dureder familijengere khera. Desh thaj duj procentura kotar e chavore so si ande khera vash bidadenge thaj bidajekere chavore ande Serbia si e dislocirime chavore. Kodole chavoreng dzivdipe si, sar so phenen “numa dzivipe kotar dzives dzi ko dzives thaj nashti dikhen zuraripe/lachpe”. Si problemura vi vash o habe: dzi adadzives, o haben ande shkoli, naj sas kotar e edukacijakere programondar. Dzikote gasave problemura si vash e sasti manushengi populacija, vash e dislocirime chavore i situacija si bilacheder/goreder. Pe thana (forura/gava) pashe dzi ki granica thaj sar vi e javera strategikane locirime thana, si pherde dislocirime manushencar. Kodo, kotar jekh rig, kerel but phareder vi e edukacijakere vi e javere servison. Sar egzemplo, pe varesave areje ande Vojvodina thaj o foro Kraljevo, 42 procentija kotar sasti populacija si nashle/hasardine manusha thaj dislocirime manusha/IDP.

O UNICEF khelel majbari rola an kodole chavorengiri edukacija thaj kerel organizacija vash 30,000 chavore te phiren ande shkola (kolendar 1,000 si romane chavore) ande kolektivno kampura/centrura ande Serbijakere elementarno shkole. But baro kotar asistencijatar gelo vash e majternengere chavorengi edukacija. O UNICEF reportirinela kaj pe nakhle desh bersha maripen, buteder sar 8,000 chavore ande Serbia hasarde/nashavde pengere daden thaj dajen, ja palem si ande khera vash e bidadengere thaj bidajekhore chavore. But si klaro kaj kodola chavore si but holjariko thaj lokheder shaj te pheren teli bilache bucha. Te achavdine pes kodola chavore bizi te sikavel pes olengo varesavo pozitivno egzemplo, von shaj but lokheste te bajron pe jekh generacija terne manushendar save ka oven but holjariko thaj but lokheste shaj te keren varesavi violenca.

Lendino kotar “ E nashle manusha thaj andre hasardine Dzuvlja thaj Chavore ande Serbia thaj Montenegro”. Septembro 2001 bersh. Dzuvlengi Komisija vash Nashle Dzuvlja thaj Chavore. New York: WCRWC.

bazichno furnitura. Vi olengoro aksesos pe informacije thaj komunikacijakere tehnologije si but na-adekvatno vaj bilacho.

E dislocirime manusha phene kaj olengoro sasipe si goreder/bilacheder, no sasa anglal jekh bersh/angleder jekh bersh. Varesave importantno

gender diferencije egzistuin ano hronichno nasvalimata/nasvalipena: buteder dzuvlja si nasvale kotar e hrnonikane nasvalipena, so si vi mashkar e dislocirime, vi mashkar e mazhoritakere familije. E dislocirime buteder nasvaljona kotar e neuroze sostar line but psihologikane traume kotar e vrama kana nashle kotar pengere khera. O baro duripe kotar e sastipaskere khera/hospitalija, e tikne love so lena pro chon thaj kodo so naj olen lache identifikacijakere dokumentija, si e majbare barijere te ovel olen aksesu pe sastipaskere servisura vash e dislocirime familije. O harno nivelo kotar e chavengoro vakciniribe (butivar kodolestar so naj olen adekvatne identitetoskere dokumentija) si majbari determinanta vash o dukhavibe specijalno vash e dislocirime chavore. Vi sar e Romane, vi e dislocirime familije butivar dzan te soven bizi te han lacho habe. E chavore ande dislocirime familije si maj but diukhavdine e habasar.

E khetanutne dara thaj e dukhaviba reportirime vi kotar e dislocirime familije vi kotar e mazhoritetakere familije (sar si kodo vi e Romencar) si "nanipe dost pokimos/love pro chon". Sar te si, dzikote bari proporcija kotar e dislocirime familije si bokhale, dziven pe bilache sanitarije, naj len lache khera; e mazhoriteta buteder lel sama vash e kriminalo thaj i korupcija. Kana sas phucine savo si e majlacho than te pharuven kadala bilachipe, vi e duj grupi phendine kaj e familije trubuj te pharuven e problemija phangle e tikne lovencar, bokhalipasar thaj bilache kherencar. Vash e bilache sanitarije thaj i korupcija, vi e duj grupe gindina kaj kodola problemija trubuj te pharuvel i policija, e NGO thaj e lokalne gavernura.

Rekomandacije vash e politike

E politiken an phalune 15 bersh ande Teluni thaj Chahcune rigeskeri Europa naj sas duj importantno komponente: jekh komprehensivno manushikane orientirimo konceptualno dikhiben thaj duj, naj sas olen vuzhe molipaskere objektivura. E politike buteder sine fokusirime upral e simptomura thaj na upral o nasvalipa, thaj kerena sas buteder intervencije numa upral e kejsu pal kejsu (varekana te zhuten pe humanitarne katastrofe) bizi te ovel olen klaro/vuzho koncepto. E individualne politikakere intervencije butivar sas grupende orientirime, ki kontribucija e lokalno komunitetoncar. An thema/phuvja kotar Stungo Balkano, kote so milionija manusha dikhline e etnikane vuzharibaskeri dar, e politike so sas kerdine naj sas lache.

I na-diskriminacija thaj jekhipe angleder o zakono

I na-diskriminacija trubuj te ovel i baza an jekh inkluzijakiri politika. Pe kodola dzivesa gasave politike panda naj kerdine gasave, naj len lache kapacitetura thaj butivar bilache themeskere institucije (specijalno an krisa) thaj vi o civilno them limitirina gasave politikongi implementacija. Majodorog, na sa e aspektura katar e anti-diskriminacijakere poli-

E fizikani izolacija, cera love, na-adekvatno identifikacijakere dokumentura, si bariera te resljarel pes o aksesu pe sastipasko serviso vash e dislocirime familije

I na-diskriminacija trubuj/musaj te ovel funda pe inkluzija vash e politikaki butikeripaski struktura

tike naj akceptirime. E konceptija sar so si i “pozitivno diiskriminacija (vaj “afirmativno akcija”) thaj “indirektno diskriminacija”, vi majodorig ahovenena but kontraverzno.

E khetanutne interesongo prendzaribe

E Roma thaj e dislocirime trubuj te resljaren primarno themesko zhutipen, na vash olengo etnikano vaj legalno statuso, numa kodoleske sostar von si viktime/zhertvi kotar socialno ekskluzija/ crdipe pe rig

O prindzaribe trubuj te kerel/formirinel e baze kotar save vi te ovel dijalogija, te shaj te del pes suportu pe but instrumentura, thaj ma te ikljol kaj e solucije avena upral/javerendar vaj te chaljaren pes numa jekhe grupakere rodipena thaj interesija. E mazhoritetija thaj e minoritetija shaj te astaren kodolesar so ka prindzaren o diverzitetu/javeripe sar jekh beneficija pe savo vi te ovel them/phuv. O dukhavibe so si temato an kodo reportu, trubuj te ovel vareso so ka ovel dikhlino buteder kotar o etniciteto. E Roma thaj e dislocirime manusha trubuj te len themeskoro suportu, na vash olengoro etnikano vaj legalno statuso, numa vash kodo so von si e zhrtvi kotar e socialno ekskluzija/ crdipe pep rig, thaj sostar e EU integracija rodela kotar e thema te anen anti-diskriminacijakere zakonura thaj socialno politika vash kodola manusha. Sostar e dukhavipena an Teluni thaj Chachuni rigeski Europa si mashkar e etnicane grupe, vi e mazhoritetakere, vi e minoritetengere komuniteton is khetanutno interesu te keren buchi upral kodo thaj te adresirinen kodo problemu.

Programija vash buchi thaj reforme ano buchako marketo

I importanca te bajrol o numero kotar e bucharne manusha mashkar e Roma thaj e dislocirime manusha ande Teluni thaj Chachune rigeski Europa vazdela phuchipena vash o efektiviteto kotar aktivno buchake marketoskere politike thaj programija vash e dukhavdine grupe. Te reducirinel pes/te harnjarel pes o chorolipe, e aktivno buchakere politiki an marketo trubuj te den buteder suportu thaj te keren buteder proaktivne akcije vash e dukhavdine bucharne thaj te zhutin pes kodolesar so ka keren pes butebershengere planura vash o bibucharipe thaj i marginalizacija. Sar te si, kana bucharnengere finansijakiri asistencija si tikneder kotar e bibucharnengere beneficije, e aktivno bucharipaskere politike shaj te oven jekh kotar e narne vramakere socialno politikaskere instrumentija. “Hakaj pe buchi” aktivitetija shaj te keren pes kadale bibuchakere manushenge te keren buchi ande publichnopokime bucha te shaj te len varesave love, varekana te kerel pes partneri vi varesavo privatno manush savo dela buchi.

E privatnikane sektoresko involviribe

Kana e gavernura arakhena pes uche bibucharipasar thaj uche chorolipasar, butivar astarena te den avri buteder love kotar e publichno love vash e socialno asistencija thaj te keren varesave publichno bucha-

ribaskere programija. Kodo shaj te ovel lacho numa pe harni/skurto/cikni vrama. Pe lungeder vrama, o gverno musajt e zurarel o marke-to thaj o privatnikano sektoro (na e gavernoskoro) te kreirinel buchi vash e Roma, dislocirime manusha thaj e javera dukhavadine manusha. E gvernonriri rola si pe kodo te zhutine e dukhavadine bucharnen te lacharen/keren mishteder pengo shajipen te arakhen buchi thaj na te zhutil olenge te arakhen direktno shajipen vash buchi. E publicho programura vash e buchi shaj te oven lashes vash kodo respekto thaj na sar shajipen e bibucharne te vazden pengere kvalifikacije vash e buchi, thaj na sar direktono provizija vash e buchi.

Kodo, javere rigatar phenel kaj e privatnikane manusha so dena buchi trubuj te oven ano vilo e lunge-vramamkiri strategija te harnjarel pes o bibucharipe mashkar e Roma thaj e dislocirime manusha. Sa bareder numero kotar e kompanije hacharen kaj te lije milionura Romen thaj e dislocirime manushen kotar e socio ekonomikane margine an buchi, naj mishto vash olengere biznisura. Te involvirinel pes o privatnikano sektoro phenel vi kodo te keren pes lache aplikacije vash e biznisoskere kriterije vash e socijalne programija thaj projektura save ka keren pes vash kodo te harnjarel pes o dukhavibe. Trubuj te promovirinel pes i kompeticija mashkar e socijalne servisura thaj e parnerura pe lokalno nivelo sogode kote so shaj.

Korkorutno arakhibe buchi thaj aksesos/avibe dzi pe mikrofinansije

O korkorutno arakhibe buchi shaj te khelel bari rola ando kodo te crden pes e dukhavadine grupe kotar e dependencija te oven aktivne pe keribe love. Sar so si vi e marketeskere deregulacije, e reforme te zurarel pes e biznisoskoro trujalipe trubujt e marel pes bute transakcijencar. O lacharipe ano biznisoskoro trujalipe shaj te keren miksirime konsekvence vash e Roma thaj e dislocirime bucharne, specijalno te si e bucharne thana pashlon teleder sar so si o ekonomikano bajrovipe, vaj te si e bucharne thanengo bajrovipe koncentririmo majucheder ko buchako marketo. Cilosar te sigurinel pes kaj e beneficije kotar e aktivitetura te zurarel pes e biznisoski klima thaj te resel pes dzi ko dukhavadine familije, trubuj te sigurinel pes kaj von shaj te aven dzi pe kredito vaj kapitalo save so trubuj te astarel pes jekh nevo biznis. O mikroreditiribe shaj te ovel specijalno importantno vash kodo.

Evidencijakere-bazirime politike

Dzikote e datako/informacijengo khedipe trubuj te ovel preioriteto thaj responsabilita pe nacionalno statistikakere agencije thaj e gavernura, von shaj te khuyen pes/arakhen pes buteder problemoncar. Varesave problemura si kotar e konstitucionalno natura – bute themen/phuvjen kana khede data/informacije si olenprotektirime limitura vash e oficial-

E privatno manusha save dena buchi trubuj te oven o vilo pe sako-lunge vramaki strategija vash e bibucharipasko harnjaripe e Romengo thaj e dislocirime manushengo

E aktivitetura te lacharel pes o aksesos dzi pe kredito thaj kapitalo savo trubuj vash e starto tikne biznisooongo si but importantno (specijalno e mikro kreditora)

Trubuj te khedel pes informacijaki data savi si desegregirimi kotar e relevantno dukhavibaskere kriterije

no khedipe e inforamcijengo pe etniciteto, kodolesar khamindoj ma te phenen vash o dukhavibe so si phanglo e etnicitetosar. Pe javer rig, te naj gasave informacije vash o dukhavibe, ovela phareste te detereminirinen pes e prioritetura – specijalno kana trubuj te kerel pes aktivitetu pe lokalno nivelo. Tegani nashti te keren pes vi e koshtengi analiza pe diferentno politikaker opcije, te kerel pes progreso ande monitoringo vaj impakto kotar e aktivitetura. Trubuj te khedel pes data/informacije save ka oven-desegregirime kotar e relevantno dukhavibaskere kriterije, cilosar te shaj te kreel pes horeder monitoringo upral e MDG-eskere standardura thaj socialne inkluzijakere indikatora, specijalno ko thema/phuvja save so akak kerena negocijacije e Europakere Komisijasar. Numa tegani shaj te keren pes lache analize vash o dukhavibe thaj te kerel pes politika kotar e lache intervencije pe kodi areja.

Politike save specifichne astaren e Romen

E generalno prrincipura phendine upreder ano teksti trubuj te pharuvnen pes ano grupno-senzitivno politike, pe programija thaj projektija save so ka keren performanca an jekh area kotar e zuraripaskere networkija. E reporteskere sumiriba trubuj te astaren specifichne elementura vash e Roma save so ka shaj te oven komplementarno e generalno politikencar save so astarena pes e dukhavibasar.

Te reducirinel pes/harnarel pes i dependenca

E Roma si specifichne dukhavdine andi dependenca. Limitirime zuraripaskere shajipenencar thaj numa nekobore lache modeloncar vash olengere komunitetura, e Roma lokheste reducirinena pengere profesionalno aspiracije numa dzi pe socialno siguriteto/love sar majlachi opcija. Leindoj numa kodi opcija te adzikerel pes numa pe love kotar o socialno zhutipe shaj te anel dzi pe kodo e problemura ando dukhavibe te transferirinen pes ano buchako makrketoskeri kompeticija. I hiba/o feleoro/ te kerel pes buchi numa upral o socialno sikuriteto shaj te reducirinel e shajipena te phagavel pes i rota kotar i dependenca pe avutni vrama. Numa, sostar e Romengiri participacija ande formalno ekonomija butivar si limitirimi, baro numero Romendar adadzives chi pokinen e takse vash socialno siguriteto kolendar lena pes vi e love vash kodola fondura.

Cilosar te reducirinel pes/harnarel pes kodi “kultura kotar dependencija” o socialno zhutipasko sistemo trubuj te arakhel drom sar shaj te reflektirinel e principura kotar e “pozitivne beneficije vash pozitivno aktivetura”. Kodolerske e socialno asistencija trubuj te ovel kondicionalno pe zora kotar e manusha so lena e beneficije te ikljon kotar e siguritetesko networko thaj te zuraren i kompeticija ande buchako makrketeto, thaj sa kodo pe varesavo rezoneskoro vramamko periodo. Jacere rigatar i socialno asistencija/zhutipen chi trubuj te dikhel pes sar na-

I hiba te mukhel pes i socialno siguritetaki mrezha adadzives, shaj te teljarel pes khana ka phagel pes e dependacijaki rota ande e avutni vrama

kondicionalno thaj te ovel pokimo na respektirindoj e fondura kotar e naformalno sektoro. Aktivirindoj e privatnikane manushen so dena buchi/biznismenura thaj e sheme vash e publicлно bucha shaj te anen dzi pe kodo "nashel pes kotar e dara pe dependencija".

Lunge-vramako fokuso pe edukacija

E data/informacije kotar o rodipe so sas kerdino thaj vorbisardo ande reporto sikaven kaj i bareder edukacija thaj buchakere shajipena shaj te anen dzi pe chorolipaskoro harnjaripe/reduciribe. Te kerdinas pe kodo, sahj te ikljol pes kotar e chroplipaski thaj ekskluzijaki rota. Kodoleske trubuj te keren pes ambiciozne inicijative ande edukacija, ande desegregacija, te arakhen pes buteder resursura, te keren pes reforme an shkolakere planija thaj programija, ande administracija thaj te arakhen pes finansije vash sa kodo. E khedime informacije sugeririnen vi kodo kaj na numa adekvatno edukacija thaj kvalifikacije si e kleje vash aksesos an bucharipe/arakhibe buchi/, thaj kaj numa kodo nashti te ovel phurt/podo te nakhen pes sa e pharimata so e Roma arakhena ande bucharipe. Te keren pes lacheder e shajipena vash e buchi vash e Roma, trubuj te kombinirinen pes inicijative thaj te zurarel pes olengoro edukacijako statuso (sar so kodo kerel o Roma Edukational Fund/Edukacijako Fondo vash e Roma) thaj kodolesar so ka keren pes anti-diskriminacijakere aktivitetura vash e mazhuritetakere komunitetura, e biznismenonge thaj e javere grupenge. E kompanije trubuj te oven buteder involvirime, vi te zhutin te keren pes pozitivne modelura te reducirinen pes e stereotipura pe bucharipaski areja, vi te vazden e adzikeripa so avena kotar e Romane komunitetura. Pe agor, te phenas vi kodo kaj gasave modelura shaj te oven instrumentura vash kodo te nashel pes kotar chorolipe thaj dukhавibe e manushengo. E chavore butivar chi dikhen pozitivno egzemplura vash kodo sar shaj te zhutil olen i edukacija. Isi zurali korelacija mashkar e edukacijako nivelo e murshengiri ande edukacija, olengoro statuso thaj e edukacija e javer manushengi ande familija.

Redefinicija pe strukture save egzistuin vash inkluzija

I redefinicija (na i substitucija) pe nacionalno thaj sub-nacionalno strukture vash inkluzija, promocija pe bucharipe thaj socialno suportos si e kleje vash zuraripe thaj nashipe kotar i dependencija. Kodo ikljol vi kotar i Dekada vash Romengiri Inkluzija. Kana vi formalno astardas i Dekada pe 2005 bersh, sas lendine/adoptirime vi e nacionalne planura vash akcija NAP, pe sako jekh them thaj adzikerelas pes i implementacija. Bibahtake, kodola planura naj sas prekerdine ko operacionalne programija thaj projektura save so shaj te aven dzi pe komunitakoro nivelo. E adzikerinde efektija kotar i Dekada (phendine ande NAP) nane phangle e aktivitetoncar save so shaj te anen efektija. Nanipe aktivitetura thaj vuzhe cilura shaj te anel dzi pe bare hibi. Bizi

E lacheder butikeripaskere shajipena vash e Roma rodela inicijative te lacharel pes lengo edukacijako statuso e anti-diskriminacijakere aktivitetoncar kolengo cilo si e mazhoritetakere komunitetura

I redefinicija kotar e nacionalno thaj sub-nacionalno strukture vash e inkluzija, buchakiri promocija vi socialno zhutipen si kleja vash zuralo vazdipe so teljarela i dependenca

informacije phangle e finansijencar, e Dekadakere inicijative nashti te len pes ande budzetoskoro planiribe. Pe agor, e Dekadakere generalno cilura naj sikavdine indikatorencar kolencar shaj te kerel pes monitoringo ande progreso, vaj e hibi kotar e Dekadakeri implementacija. Sa kodo si relativirimo e kapacitetoncar – kapaciteto e generalne politkane komentarrura te oven prekerdine ande pragmatichno akcija, kapaciteto te identifirinen pes e trubujimata thaj e fondija, kapaciteto te kerel pes monitoro pe progreso thaj te modificirinen pes e dizajnija odorig kote so ka trubuj te krel pes kodo. Numa, si phangle vi e fokuseja so e internacionalno akterija sikavena thaj vi majodorig naj mishtes orientirime.

Chivibe ande linija e Dekada vash Romengiri Inkluzija khetane an bazirime pe areja zuraripaskere paradigmasar

I area-bazirimo programiripe shaj te promovirinel e Romengiri integracija vi e vavere komunitetongo sar so si kodo pe lokalno nivelo

I Romani Dekada thaj lengi Inkluzija kerde inter-gavermentalno butikeripaski struktura kote so isi specifichno akcije thaj obligacije pe save trubuj te lel pes sama te oven dizajnirime vi implemmentirime. Ande buteder thema, sar te si, naj klaro thaj definirimo o konteksto. O regionaln-zhutipasko zuraripe shaj te ovel asistencija akate, sar numero kotar e lache mangipa. Buteder kotar e vazdipaske konfrontacije so si e Romen si pe lokalno nivelo. Akava sikavela khetane e koncentracija e Romengeri ande e varesavo geogravsko regiono, thaj o fakto kaj I obligacija/responsibiliteta vash e deibe adekvatno serviso sar-edukacija, bucharipaske fascilitacije thaj sashtipaski grizha/ si majharneste sar kotor decentralizirimi. Sar so ahovenava o bucha sa ahovela upral e lokaliteto, leski etnichko struktura, lokalno chororipasko nivelo thaj vaver. E shkolori desegregacija na gindil numa te del pes e relevantno regulacijeande e nacionalno resorora/kodo gindil te oven implemmentirime ande e shkole pe konkretno lokacije. Simularno te vazden pes e bucharipaske shaipena rodela dijalogo mashkar e lokalno bucharipasko ofiso vi e lokalno biznisora, lokalno/niveleski fascilitacija pe neve/startura, lokalno mikro finansisko aktivitetija, thaj gasave simularne bucha. Gasave regionalno/bazirime programora shaj te oven promovija vash e Romengi integracija vi ande e vaver komunitete pe lokalno nivelo. Khovle grupe kotar varesave arei si specifichno intervencija vash e avutni Romengeri izolacija kotar e socijalno globala.

E chachuni prezentacija e Romengeri si khovli pe lokalno nivelesko parnteripe.

„Khanchik vash e Roma bizi e Roma“, si akak standardno rodipe. Chachuni reprezentacija Romane komunitatenge si resljardi, akava zuralo mesazo shaj te ovel buteder sar vakeripe khetane pharestete te hacharel pes o resljaripe pe politikake formulacije. E representatora kotar e Romane komunitete thaj e gavernoske agencije si phanle ande e dijalogo. Numa akava dijalogo lela forme kotar e paralelno monologora kote so akava na legarella dzi pe komunikacija vaj arakipe khetantni chib vaj khetanutno interes.

Bazirime arei-e vazdipaske projektora trubuj te aven implementirime lokalno. Rodena pes responsabilno partnersko-organizacije so shaj legaren akava cilo. E donora thaj e internacionalno organizacije shaj te kelen bari rolja pe partnerengi identifikacija thaj zhutipe. Ande e butder respektija o donoresko kredibiliteto ande e gasave projektora si sar garancija. Ande e jekh vrama e Romane Na Gavernoske Organizacije trubuj te zuraren pes., tradicionalno o „vazdipasko kapaciteto pe projektora naj sa khana suficientno. Sikljovipe keripaja buthi trubuj te zutisarel pes, sar te phenas te involvirinen pes e Roma ande e intership programora vi te del pes buchi e Romenge ande e internacionalne organizacije.

E relacije mashkar e Roma vi e madzoritetake komunitete: te hacharel pes jeke vavereske gindipe thaj gindipe

Bucha kotar e madzoritetaki komunitetaki perceptija vash e Roma avela buteder vazno. O arakibe pe politike te shaj te bichalen pes e khovle Romengere bucha avrijal shaj te oven cereder ande e komperacija e चाहचुने problemencer, numa e medijaki sama pe gasave zhutipena shaj te bareder te vazdel o problemo thaj te kerel popularizacija pe perceptija. Akava si primarno ande e kejsa khana e projektora naj zurale thaj efektivno vaj o impakto naj resljardo. Gasave identichno perceptije pe khovle bucha/problemija avena khetanutne ande e nakle 15 bersh: e madzoriteta thaj e khovle komunitete buteder thaj buteder rodene nachachune faktija vi khedipena thaj legarena peske dikipena ande e konfliktno riga. I madzoriteta thaj e Roma butivar pes pe paralelno situacija sar khana jekh rom thaj romni rodene te muken pes; von frdena bombi jekh pe vaver e doshalipaja, kritikencar thaj rovena pes jekh upral e vaver. O rodipe pe khetanutno interesu/ si pharestete te resljarel pes khana e politike thaj e proektora si dizajnirime korkore pe „etnikani“, linija thaj dzana bange. Numa e manirija kotar e Romani komuniteta (thaj lenge andruni mediacija kotar e „vazdipaske biznisora) mujil pe vrama khana si refleksija pe pakjavipe kaj I madzoriteta trubuj te legarel upri peste o „doshalipasko komplekso, vis/a/vis e Roma, e madzoritetaki komuniteta prepindzarella e Romengo chororipe thaj lengi socialno ekskluzija sar lengi korkorutni/volontarno opcija, so shaj te ovel vakerdi sar „najipe obligacija/responsibiliteto thaj naipe te pokinen pire takse,. E so duj riga diken jekhe vavere sar doshale, nanipe tolerancija, khetanutno responsibiliteto/grizha, thaj khetanutno interesu pe chachutno naipe.

Respekto pe murshengo thaj dzuvlengo jekhipa vi diferentno kultura

Kotar e kerdino rodipe palik i kerdini diskusija o reporto sikavela, kaj e dzuvlja si khovleder kotar e mursha, sar ande e Romane gidijal vi ande e dislocirime komune. Majbut akava dzuvlengo khovlipe reflektirinel pes pe lengi dzuvlengi tradicionalno rola thaj si buteder reletirimo e kultur-

Kerindoj thaj siklindoj trubuj te ovel motivirimo, sar egzemplo, trujal e Romengo involviribe ande e sikavipaske programija ande e internacionalno organizacije

E mazhoritetakere komunitetura dikhena e Romengo chorolipe thaj i socialno ekskluzija sar lengo volonterno decizija

alno faktoriesar. I kultura sar te si pharuvela pes. Kodoleske si vazno te dikhel pes savi komponenta kotar e „tradicionalno kultura,, si kompatibilno e socialno standardeja-praktichno vash e dzuvlja-thaj save naj. Te phenas o pranipa so naj legalno registririme ande e Romane komunitete trubuj te ovel legalizirime, e saste chachipencar vi responsibiliteta/obligacija mashkar e so duj partnerora. Thaj i Romani dzuvli so na mangela te ovel kotor kotar e terne prandina vaj te bijanel chaven trubuj te resljarel tolerancija, te na vi zhutipen, kotar e laki komuniteta sar vi kotar e socialno seriso. Akaja sugestija si jekh kerimata te vazdel e dzuvlengo egaliteto ande e Romane familija-kerimata so si korkori peske avri kotar e Romani komuniteta-thaj si praktichno dur kotar e zhutipen/suporto.

Politike kasko specijalno cilo si e dislocirime manusha

E dislocirime komune ande e Teluni thaj Chachune rigeskiri Europa si phanle specifichno problemencar so rodona adekvatno politika vi programirimo isrisardo palpalo phuchipen. Akaja sekcija tele dela glavno proposalo/sugestije so shaj te del kontribucija te lacharel pes akale populacijako statuto. Akava kejsa si harneder kotar e Romengo kejsa thaj e problemija so akalen manushen isi si ande e buteder respekтора simularno. O regionalno konteksto si akate krucijalno. O pharipena so akale populacija isi ande e Teluni thaj Chachune rigeskiri Europa shaj si irelevantno kotar e globalno perspektiva. Sar te si, o dendino nivelo kotar e socioekonomikano zuraripe ande e akala thema, lengi aspiracija te oven kotor kotar e EU, thaj e resorora so egzistuin ande e kontrasto odolencar so si vash e regiono ande e luma, i buchi pe dislocirime populacija adzikerela vazno bari dimenzija.

Legarutne Principija pe Interno Dislocirime manusha

Lacharindoj o statuso e dislocirime manushengo trubuj te dikas e Legarutne Principija pe Interno Dislocirime manusha. Lendine thaj adoptuime kotar e UN Ekonomikano vi Socijalno Komsilo ande e 1998, e principija si kerdine sar refleksija kotar e regularno internacionalno manushikane hakajengo zakono. O dokumento dela regularno butikeripasko struktura vash e identifikacija te identifikuin pes e trubui-matar pe planiripe, implementacija vi monitoring protekciono aktivitetija. Kodoleske te implementirinel pes e 30 principija pe adekvatno nacionalno konteksto si persho pundo anglal te lacharel pes o statuto e dislocirime manushenge ande e regiono.

Crdipe kotar e humanitarno asistencija vi krizaki prevencija pe zuraripe

Akava reporto sikavela o na regularimo statuso vi provizionalno natura' pe shaipena vash e dislocirime vi e glavno determinacije pe lengo khovlipe. E zuralipaske/odrzhlivo solucije pe akala pharipena rodela

precizno cilo vash e dislocirime, - te dikhel pes von khamen te irisaren pes khere vaj khamen integracija ande e neve komunitete. Lengo legalno statuto trubuj te agorisarel pes ande e kordinacija.

E dislocirime manushen sakana naj buchikeripaske shaipena vaj aksesos pe bazichno servisora. Dikhindoj kotar e akaja perspektiva, "lacharipe" e 'provizincar' so egzistuin i lokacija nasti te dikhel pes sar lacharibaski/sustabilno vazdipaski opcija. E chahcune lachariba shaj te aven kotar e dislocirime manushha so ka oven saste reintegririme ande e societa vaj ka resljaren odrzljivo /sustantibilno kondicije te irisaren pes palpale ande e lenge thema. Ande e so (duj)kejsora/slucaja, o fokusos pe politika so trubuj te irisarel palpale o phuchiben si kaj pe akava khovlibe trubuj te avel prekerdoi i politika kotar e humanitarno asistencija ande e zuraripe.

Vash e regionalno 'Dekada pe dislocirime'

Sar humanitarno asistencija vash e dislocirimi populacija si pe faza kana kerena pes adekvatno politike vi programe te ikalen pes avri e socio-ekonomikane khovliba thaj trubuj te aven pe linija, pe politikakevakumea vis-à-vis dislocirime so trubuj te avel urgentno te avel sikavdi. Akava akarela te lel pes atencija/sama te dzal pes dureder te kerel pes lobbi thaj te ovel pes sigurno kaj e dislocirime naj te aven 'bistardi populacija'. O humanitarno zhutipen kodoleske trubuj te avel pharuno e kompherhensivno/buvle integraciono programencar, vaj kotar e ciljno vazdipaske zutipasas te ovel dendino e khovle dislocirime familijenge. O nacionalno gavernora thaj e Na Gavernoske organizacije trubuj te kelen i kluchno rola ande e avutni faza, o maj vazno cilo- si ande e Bosna thaj Herzegovina, Serbija, vi Kosovo-thaj von ahovenas pe shaipena kotar e nacionalno faktorija. O efektivno problemengo adresiribe pe dislocirime khovlibe ande e Chachuno rigesko Balkano shaj te rodela buvleder buchi kotar e internacionalno zhutipen.

I phari buchi te adresirinen pes e Romengo khovlibe kotar e 2005 lijas e beneficije kotar e Romani Dekadaki Inkluzija. Ande e gafo kerindoj phari buchi te del pes asistencije e dislocirimenge naj regionalno politichko obligacija so shaj te kerel e gavernonge mobilizacija thaj teresljaren pes akala bucha pe sistemachno drom. I 'Dekada pe dislocirime' inicijativako modelo (sas adekvatno) pe strukture thaj lekcije kaj i Romane Dekadaki Inkluzija, ka del gasavi vramaki butikeripaski struktura. Sar e inter-gavernoske vramake butikeripaski struktura shaj del forum kote so e kontraktora pe glavno prioritetija ka oven telal i negosiacija/telal o dogovor, thaj ka ispiden e gavernon te len phutardi klaro obligacija thaj ka keren sigurno i kordinacija pe internacionalno zhutipenn vash e leski implemenmtacija. E Romane Dekadasar, i 'Dekada pe dislocirime' shaj te del fasilitacija te kreirinen pes mashkarutno dijalogo pe butikeripaski struktura, kote jekh thaj jekh ka araken pes sa e nacionalne politike thaj ka oven chajle.

Chachune lachariba numa shaj te aven kotar e dislocirime manusha save ka oven chaches reintigririme ande e societa, vaj kana ka resljaren zurale kondicije te irisaren pes palpale ando them kotar so nashline

O humanitarno zhutipen trubuj te ovel khetane e buvle, zurale integraciake programencar

I 'Dekada vash e Dislocirime' trubuj te del fasilitacija vash kreacija pe sa e rigengi akseptuimi bucharipaski struktura, kote so ka resljaren pes e nacionalno politike

Gasave inicijativengo cilo trubuj te aven e sa dislocirime manusha so sas kotor kotar e konfliktora ande e Chachune rigesko Balkano. Thaj trubuj te ovel egalno regionalno visibiliteto thaj internacionalno obligacija kasko fokuso ka ovel pe nacionalno akciono planora so lacheder ka den responso/odgovor pe khovle grupake pharipen ande e lenge dislocirime komune-paripe so si generalno jekh thaj jekh ande e sasto regiono, numa vi tolerancija pe nacionalno karakteristike so trubuj te len pes telal i sama. I regionalno strategija te locirinel gasave principora so ka adresirinel e trubuimatar e dislocirime komunen, te oven elaboririme, khetane e aktivno gaverneske participacijaja, e internacionalno komunasar, vi e dislocirime manushencar. Dzaindoj e modelesar kotar e Romane Dekadake Inkluzijaja, e regionalno principija shaj te oven paruvde ande e nacionalno akciono plano so trubuj te rotirinen ande e regionalno vazdipaske prioritelijakotar e thema participantija. Akaja strategija trubuj te ovel kompletirimi e Migracijaja, Azilesar, Nashle Regionalno Inicijativaja thaj o Stabilitetesko Pakto vash e Teluni thaj Chachune rigeskiri Europa. Dikhindoj o egzemplo kotar e Romani Dekadaki Inkluzija, e thema kaski nacionalno strategija si khetane e buchencar e dislocibiraja shaj te den ekstra bucha thaj te anen nevipa pe akala strategije, e dikapasar vash e transformirimi politka vi socialno relacije vis-à-vis pe dislocirime, durederkotar e daravipe kaj si von pe pharo piko e lokalno komunake, thaj dena sa te len lengo "humanikano kapitalo".

Dzanela pes kaj gasavi inicijativa ka anel baro pharipen. O karakteristike thaj e pharipen so si ande e dislocirime komune si diferentno jekh kotar o vaver. Si vi politikano pharipe, sar vazdipasko paripe so si relitirimo e dislociribaja thaj kodo si panlo pashe e themeskere –specificno etnikane tenzijaja vaj e Kosovoske na regulirime statuseja. Si numero kotar e tehniciko bucha so trubuj te adresirinen pes (Save institucije trubuj te den kompenzacija e viktimenge so si dislocirime? Savi rola trubuj te kelen e lokalno autoritetija vash e interno dislocirime manusha? Pe save khera vi phuv trubuj te kerel pes e dislociripaja kompenzacija? Sar akala koshti pe kher vi phuv ka oven evaluriime?) Numa seriozno buchi shaj te ovel save ka oven e inter-gavernengo inicijative, thaj save ka oven maj sustabilno/odrzливо drom tge del pes internacionalno zhutipen (thaj bilateralno knana ka ovel shaipen) te kerel pes phari buchi. But internacionalno faktorija (chuvindoj andre vi e UN-eske familija) keren buchi pe dislociribe thaj crdena gasaveinicijative. Ande e praktika, sar te si buteder kotar e akala organizacije chivena pengo 'sektorsko'prioriteto thaj na khamen te len kordinacija, kerindoj efektivno koperacija pe grundo te keren alarimo pe pharipena. Akava si bibahtake sa dzi kote o responso/odgovoro pe bucha e dislociribaja trubuj te bazirinen pes pe klaro vi regularno biznis modelo khetane e protekcijaja pe butikeripaski struktura bazirimi pe adekvatno badanija/organija kotar e zakono-glavno te e dislocirime komunitete keren

tranzicija kotar e asistencija vi adicija/zavisnost pe sustabilno/odrzli-vo zuraripe. O urgentno zhutipenn rodela diferentno than pe reslaripa vi operacionalno modealiteto kotar e sustabilno/odrzливо lokalno integraciono buchi. I 'Dekada e Dislocibiraja ' shaj te del forumo kote so akala tranzicijake modelija shaj te oven negoshicija/pregovorija, te oven akseptuime vi koordinirime. Akava chivela andre i persho vi primarno lacheder divizija pe rola vi responsibiliteta mashkar e diferentno agencije involvirime e buchaja edislocirime manushencar.

I politichko participacija e dislocirime komunencar vi lengi adekvatno reprezentacija

Vi palik i diferentno natura e Romengi,vash e problemo pe adekvatno reprezentacija e Romengi si senzitivno. E dislocirime manushen sakan silen pharipe khana dzan te den piro glaso pe elekcije. O kerdino rodipe sikavela kaj e dislocirime manusha si na reprezentirime vi naj sufficientno chuvde ande e lokalno keripaski politika so afektuil pes pe lengo statuso vi interesu. E dislocirime manusa butivar arakena pes ande e rola sar "proekteske korisnikija/benificharija' kas isi limitirimo shaipen te keren influensa pe politikako kreiripe vi implementacija pe politike kasko cilo si te del lenge asistencija.

Akala bucha pe adekvatno reprezentacija e dislocirimemanusha shaj te avel relevantno te lijas pes i regionalno incijativa (sar so sas upreder phendino) thaj te ovel akava starto/te crdel. I adekvatno reprezentacija ka zutil e dislocirinen te keren artikulacija pe lenge interesorape lokalno(komunako)nivelo, thaj ka teljaren e shanse lenge problemija sar dislocirime te aven pe bangeste ande e argumentora mashkar e gavernora so si ande e regiono. Zureder lokalno reprezentacija ka zutil te implementirinen pes e vazdipaske bazichno-hakajengo resjariba mashkar e roma thaj vi ande e dislocirime komune. E representativno badanencar/organija so ka oven pe pozicija thaj shaj te keren buchi pe artikulacija vi promocija ande e anav edislocirime komunengo interesu, i interakcija vi i kooperacija e lokalno- niveleske institucionencar vie populacijaja ande e na kerutni societa ka ovel fascilitirimi.Akava ka teljarel o negativno responso/irisaripe (vi varekana i stigmatizacija) pe nashle vi Interno Dislocirime Manushen thaj ka del fascilitacija pe lengi integracija, glavno e terne manushenge.

I adekvatno reprezentacija ka zutil vash e implementacija pe hakajengo-bazichno vazdipe ko dislocirime komunitetura

Integraciaki fascilitacija ande e neve komune

E Internaciono konvencije dena protekcija e dislocirime manushenge kotar e zorasar irisaribe khere ande e thema kotar so von aven vaj pe obligaciono integracija ande e thema kote si gosto/ande e them kote so arakle pes. Ande e kejso khana i integracija si pe them kote so arakle pes kxananasle thaj kodo si lengi decizija, trubuj te del pes assis-

*E Area-bazirime
proektura so
dena zhutipen e
komunitonge
vash dislocirime
manushengiri
integracija, shaj
te ovel efektivno,
zuralo responso
pe khovle
problemija phangle
e dislocirime
manushencar*

tencija thaj zhutipen kotar e lokalno themeski komuniteta. I integracija e dislocirime manushengi na trubuj te dikhel pes sar adicionalno/ekstra pharipenande e akala lokalnokomune. Areake-bazake projektora so dena suportu gasave komunenge ande e lengi integracija e dislocirime manushenge shaj te avel efektivno, te dzal dureder te del respondo pe khovlipa pe pharipena relitirime e dislociribaja. Gasave projektora shaj te crden dikhindo save si si e institucionalno kapacitetora e komunengo te keren buchi vazno e pharipencar so e dislocirinen isi(vash e lengo irisaripe palpale, integracija vaj vash e so duj), te shaj te keren identifikacija pe gafora vash e eksterno zhutipen. Kote so shaj, i inter-komunaki koperacija khetane vi avrijal kotar e nacionalno granici te den asistencija pe integracija vaj irisaripe palpale e dislocirime thaj trubuj vi egalno promocija. E donora trubuj te den vast te den prioriteto zhutipen pe gasave proektora. E legaripasko principo trubuj te resljare e dislocirinen manushen dzi pe pozitivno drom (a na te ovelpharipe) vash e lokalno ekonomie-numa ande e pozitivno drom so rodela adekvatno investicije te shaj te irisarel palpale i investicija thaj te ovel produktivno.

E undp-eski eksperienca/iskustvo e proektencar vashe e okola so irinen pes palpale sikavela i vazno buchi pe keripe buchi e centralno vi komunengo/lokalno gavernosar te vazdel pes o kapaciteto sar te organizuinen pes e bucha e dislociribaja. O odrzljivo/Dzaipe dureder Transfero pe Irisaribe-e relitirime Autoritencar' proekto implementirimo e UNDP-esar ande e Bosna vi Hercegovina si lacho egzemplo/primer pe akava; kote si involvirime e lokalno autoritetija ande e sa aspektora pe irisaripe vi integracija e dislocirime. Akava chivela andre i artkulacija pe trubumatar e irisardenge, o kreiripe pe relevantno intervencije thaj lengo finansisko zhutipen, implementacija vi evaluacija. Akala partnersko relacije si zutipaski zor pe sako jekh interesanto ande e akava projekto, khon khamel lachipe te avel les sukseso/uspeho.

*E donacije vash e
kereski/phuvjaki
kompenzacija
vashe e dislocirime
manusha shaj te
oven kerdine vi
legardine ande
e 'Dekada vash
e Dislocirime
manusha'*

Khereski thaj phuvjaki kompenzacija thaj chahcune koshti

Buteder familijen isi eksperienca/iskustvo na numa pshihichko dislociribe(kotar e lenge khera vi komune), numa vi socialno dislociribe, thaj si paldine kotar e siguriteto, lengi mashkarutni klasako statuto ande socialno-ekonomikano khovlipe. Jekhvar khana o konflikto siagorisardo thaj o internacionalno butikeripaski struktura vash e dislocirime manusha ka chivel lenge problemija pe mesaja, i kompenzacija pe lengo kheresko chachipen ka anel o adicionalno momento te iripasko proceso, deindij vast e vavere manushenge ande e sasti komuna te dzan palik lende. O proceso, sar te si trubuj te ovel astardo kotar e nacionalno aspekto thaj nacionalno legardo. Kote so shaj, o kher/o barvalipen thaj o chachune koshti trubuj te aven zutime-numa pe drom so transparentno ka oven prepindarde e dislocirime fa-

milije lenge legitimno barvalipaslo/kheresko chachipen, a na kerindoj len so duj sar viktimora vi benificharija/korisnikija pe na-transparentno phuvjaki/khereki konfiskacija. I kompenzacija pe hasardo vi phagerdo barvalipe/kher/phuv trubuj te avel sakoneske sar so si vakerdi ande e pregovorija kotar e Ka araken pes donora te den kompenzacija e dislocirime manushenge sar so si planirimo ande e butikeripasko plano kotar e 'Dekada e Dislocirimenge'.

So shaj arakhen andre

Avgo vorba.....	V
Dejbe dzi ko dzanibe	VII
Lista kotar e skurto formi	VIII

Introdukcija

O dukhavibe sar manushikano zuraripaski buchi.....	1
E dukhavdine grupi thaj e Khetanutne	
Nacijengere Zuraripaskoro Programo (UNDP).....	1
Avipe dzi ko dukhavipe.....	3
Analiza pe risikoja kotar integrirpe thaj o dukhavipe.....	5
E reporteskere agorune linije	6

Kotor I. Roma

Shero 1.1: E Roma ande Balkanesko konteksto

Majbuhle bucha vash e Romengoro identiteto.....	11
Historijakere darhija	13
E Roma thaj e konfliktija ano Balkano	14
Metodologijakere implikacije.....	15

Shero 1.2: Chorolipe..... 17

Chorolipasko statuso	17
E chorolipaskere implikacije	20
E chorolipaskere korelante	22
E chorolipaskiri determinante	24
Klidaripa/konkluzije kotar o Shero 1.2	26

Shero 1.3: Edukacija .....

Edukacijaker korelante	32
Edukacijakere determinante	36
Klidaripa/konkluzije kotar Shero 1.3	39

Shero 1.4 Bucharipe .....

Bucharipasko statuso.....	42
Bucharipasko statuso.....	42
Bucharipaskere korelante	48
Klidaripa/konkluzije kotar o Shero 1.4	54

Shero 1.5 Sastipe thaj siguriteto .....

Sastipe thaj haben	55
Kherengoros statuso.....	58

Darengere perceptcije	59
Klidaripa/konkluzije kotar Shero 1.5	61

Kotor II. Dislocirime manusha

Shero 2.1: Dislocirime manusha ande Balkaneskoro konteksto 65

Kotar aven e dislocirime manusha?	65
E dislocirime manushenge dukhavipa	68
I populacija teli kodo reporteskiri studija	70

Shero 2.2: Chorolipe 73

Chorolipasko statuso	74
Chorolipaskere implikacije	75
Chorolipaskere korelante	76
Chorolipaskere determinante	78
Klidaripa/konkluzije kotar Shero 2.2	80

Shero 2.3: Edukacija thaj bucharipe..... 81

Edukacijakoro statuso	81
Demografijakere diference/vaverimata	82
Bucharipasko statuso.....	82
Korelante vash bucharipe	86
Klidaripa/konkluzije kotar Shero 2.3	89

Shero 2.4: Sastipe thaj siguriteto 91

Kherengo statuso.....	91
Sastipe thaj haben	92
Politikani participacija thaj avipe dzi pe informacija	94
Darengere perceptcije	94
Klidaripa/konkluzije kotar Shero 2.4	95

Rekomandacije vash e politika

Generalne principija vash intervencija	97
Politike specifichne vash e Roma	103
Politike specifichno vash e dislocirime manusha	108

Aneksija

Metodologijako anekso.....	113
Datako anekso.....	119

Bibliografija 129

O UNDP si e UN-eskoro globalno netvorko vash zurariupe, dejbe shajipen vash pharuvipe thaj e themengoro kontektiribe, eksperienca thaj haingja/resursija khamibasar te zhutin/den dumo/den vast e manushenge te keren lachder pengoro dzivdipen. Amen sem ande 166 thema/phuvja kerindoj buchi olencar upral olengere solucije vash globalno thaj nacionalno zura-ripe. Sar so e thema/phuvja zurarena pengere lokalne kapacitetura, von kerena impakto vi pe manusha kotar UNDP thaj e partnerura. E lumakere/sumnaleskere liderura khamen te resen e Mileniumeskere Zuraripaskere Cilura, leindoj kate vi o cilo te chinavel pes o chorolipe dzi ko 2015 bersh. E UNDP-askoro netvorko thaj e koordinatija vi globalnovi nacionalno si te resen pes kadala Cilura.

Khetanutne Nacijengoro Zuraripasko Programo
Europa thaj CIS
Bratislavakoro Regioneskoro Centro
Tel: (421-2) 59337-111
Fax: (421-2) 59337-450
<http://europeandcis.undp.org/>